

Studenten voorbereiden op een toekomst in de eigen regio

Een onderzoek naar de meerwaarde
van internationalisering bij mbo-
scholen in de grensregio

Jette Thönissen
Anne Rosier
Laurens Steehouder
1 juli 2020

Aanleiding

De leefomgeving van inwoners in de grensregio houdt niet op bij de grenzen van Nederland. Dit betekent onder meer dat mensen niet alleen in binnen- en buitenland werken en onderwijs volgen, maar ook wonen en leven. Het is belangrijk mbo-studenten hierop voor te bereiden. Dit vraagt om een goede samenwerking tussen stakeholders in de grensregio. Om de samenwerking in en tussen de Euregio's te versterken, zodat mbo-studenten makkelijker grensoverschrijdende activiteiten, zoals stagelopen, werken of winkelen in het buurland, kunnen ondernemen, is Nuffic in het najaar 2017 het project 'Samenwerking in de grensregio' gestart. Het project richt zich op het inzichtelijk maken van internationaliseringsactiviteiten in het mbo, de partijen die hierbij betrokken zijn, en de opbrengsten en knelpunten ervan.

In december 2019 is de [motie-Wiersma en -Van der Molen](#) aangenomen over onderzoek naar de meerwaarde van internationalisering bij specifiek mbo-scholen in grensregio's. Daarin is specifiek meegenomen hoe we meer Duitse mbo-studenten kunnen stimuleren om te studeren in Nederland en andersom. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft Nuffic gevraagd dit onderzoek uit te voeren.

Inhoudsopgave

Aanleiding	2
Inhoudsopgave	3
Samenvatting	5
1. Inleiding	7
2. Methodologie	8
3. Contextschets van de grensregio	10
3.1 Economische context	10
3.2 Demografische context	11
3.3 Context op het vlak van internationalisering	11
4. De meerwaarde van internationalisering op basis van kwantitatief onderzoek	15
4.1 Uitkomsten van mobiliteitscijfers en participant reports	15
4.2 Het gebruik van het keuzedeel Duits	15
4.3 Uitkomsten van de vragenlijst over internationale competenties	16
5. De meerwaarde van internationalisering op basis van kwalitatief onderzoek	17
5.1 Ontwikkeling van internationale competenties	17
5.2 Versterking van de regio	19
5.3 Internationalisering en strategisch schoolbeleid	21
6. Belemmeringen en mogelijke interventies op basis van kwalitatief onderzoek	23
6.1 Belemmeringen	23
6.2 Mogelijke interventies	26
6.3 Dienstverlening van Nuffic	29
7. Samenvatting en conclusie	31
7.1 De meerwaarde van internationalisering	31
7.2 Belemmeringen en interventies	32

7.3 Differentiatie en maatwerk	33
8. Vervolgonderzoek	34
Literatuur	35
Bijlage	37
Vragenlijst	37

Samenvatting

Op mbo-scholen langs de grens worden verschillende internationaliseringsactiviteiten aangeboden, zoals beroepenwedstrijden, sollicitatietrainingen, bedrijfsbezoeken over de grens of stagelopen in het buitenland. Wat is de meerwaarde van internationalisering in specifiek deze regio? In dit rapport zijn de uitkomsten uit vragenlijsten en interviews met stakeholders in de grensregio – mbo-scholen, bedrijven en Euregio's – samengevat.

De meerwaarde van internationalisering in de grensregio kan worden samengevat in de opbrengst voor drie belanghebbenden, de student, de regio en de school:

1. ontwikkeling van internationale competenties die noodzakelijk zijn voor wonen, werken en leven in de Euregio, zoals:
 - a. Duitse taalvaardigheid;
 - b. houding ten opzichte van Duitsland;
 - c. kennis over het beroep in het buitenland;
 - d. persoonlijke ontwikkeling;
2. versterking van de regio:
 - a. aansluiting op de behoefte van de regionale arbeidsmarkt;
 - b. versterking van de aantrekkelijkheid van de grensstreek als woon-, werk- en leefgebied door grensbarrières weg te nemen;
3. mogelijkheden om bij te dragen aan de doelen van strategisch schoolbeleid.

In het onderzoek is de stakeholders ook gevraagd welke belemmeringen zij zien als het gaat om de grensoverschrijdende mobiliteit naar het buurland, en hoe er meer Duitse studenten in Nederland kunnen studeren en andersom. Allereerst kon vastgesteld worden dat er in het kader van Interreg-projecten verschillende internationaliseringsactiviteiten voor studenten langs de grens worden aangeboden, zoals uitwisselingen, beroepenwedstrijden of cursussen. Zo hebben in de periode van mei 2019 tot juni 2020 1.809 studenten deelgenomen aan activiteiten in het kader van het project 'Taal verbindt' en heeft het project 'Leren zonder grenzen' tussen juli en december 2019 2.411 studenten, docenten en praktijkopleiders bereikt. Daarnaast hebben er van juli 2019 tot juni 2020 bijna 250 studenten deelgenomen aan activiteiten van euregio-Xperience, hebben er tijdens de eerste vier maanden van 2020 84 Nederlandse en 15 Duitse studenten deelgenomen aan activiteiten in het kader van 'Sorgen für, sorgen dass' en hebben er in de periode van april 2017 tot juni 2020 117 Duitse studenten uit de Region Aachen een korte stage gelopen in Limburg in het kader van het project EUR.friends.

Bovendien kon vastgesteld worden dat voor wat betreft mobiliteit Duitsland het op een na populairste bestemmingsland onder Nederlandse mbo-studenten is: in het schooljaar 2016-17 gingen er 1.246 Nederlandse studenten met een beurs van Erasmus+ naar Duitsland. Andersom kwamen er 450 Duitse studenten met een beurs van Erasmus+ naar Nederland. Uit *participant reports* blijkt dat in 2016 89% procent van de Nederlandse studenten en 88% van de Duitse studenten tevreden was met de mobiliteit in het algemeen. Desalniettemin is tijdens de gesprekken een aantal belemmeringen geconstateerd voor stagelopen of studeren in het buurland, te weten:

1. taalvaardigheid en het imago van Duitsland;
2. praktische zaken, zoals OV-verbindingen en het feit dat studenten sociale contacten in Nederland niet willen achterlaten;
3. de grote verschillen in onderwijssystemen en daarmee samenhangend de erkenning van leerresultaten;

4. onbekendheid met de mogelijkheden tot internationaliseringsactiviteiten.

Enkele factoren die belangrijk kunnen zijn in het wegnemen van die belemmeringen zijn:

1. erkenning van en inzet op de rol van de docent;
2. het informeren en enthousiasmeren van studenten;
3. het kunnen inzetten van middelen van Erasmus+ voor grensoverschrijdende (reis)kosten;
4. het inzetten op verduurzaming en verankering van projecten en samenwerking;
5. het inspelen op demografische ontwikkelingen;
6. samenwerking met [IHK's](#) en [Handwerkskammer](#).

1. Inleiding

Dit rapport is het resultaat van een onderzoek naar de meerwaarde van internationalisering bij mbo-scholen in de grensregio. Daarnaast is onderzocht hoe meer Nederlandse studenten gestimuleerd kunnen worden om in Duitsland te studeren en andersom. Hierin zijn alle internationaliseringsactiviteiten, dus grensoverschrijdende mobiliteit en 'internationalisation at home' (I@H), meegenomen en wordt met studeren in Duitsland ook stagelopen bedoeld.

Dit rapport is tot stand gekomen in tijden van corona. De interviews voor dit onderzoek hebben plaatsgevonden in april en de eerste helft van mei 2020. Op basis van signalen die Nuffic ontvangt, is de verwachting dat, vanwege de coronacrisis, meer studenten en scholen in de toekomst zullen kiezen voor bestemmingen in de eigen regio en dichterbij huis. Daarom wordt een relatieve toename verwacht van de studentenmobiliteit naar Duitsland als bestemmingsland voor mobiliteit.

Om een antwoord te formuleren op de vraag welke meerwaarde internationaliseringsactiviteiten kunnen opleveren, zijn verschillende stakeholders langs de grens bevroegd. Er is bovendien gepoogd te achterhalen waarom en op welke manier scholen en Euregio's actief inzetten op internationalisering. Want dát de gesprekspartners in dit onderzoek actief inzetten op internationalisering, kon op basis van de interviews al vroeg in het proces worden geconstateerd.

Nuffic veronderstelt dat "door het integreren van een internationale dimensie in de leeromgeving en/of lesinhoud (...) iedere leerling en student de kans [heeft] om internationale competenties te verwerven. Deze competenties zijn nodig om te leren, leven en werken in een interculturele samenleving en op een internationaal georiënteerde arbeidsmarkt" (Messelink, 2019, p. 4). Zeker in de grensregio is deze internationaal georiënteerde arbeidsmarkt en leefomgeving van groot belang. Door de nabijheid van de Duitse grens in de eigen regio komen studenten regelmatig in contact met het buurland en haar inwoners. Om inzicht te krijgen in de opbrengst van internationaliseringsactiviteiten heeft Nuffic het model internationale competenties ontwikkeld. Op basis van dit model zijn gesprekken gevoerd met de verschillende stakeholders en is geprobeerd te achterhalen waarom internationaliseringsactiviteiten worden ingezet en wat de opbrengst van deze activiteiten kan zijn.

In het volgende hoofdstuk wordt de methode van dit onderzoek toegelicht, in hoofdstuk 3 volgt een contextschets, in hoofdstuk 4 wordt de data analyse gepresenteerd en in hoofdstuk 5 zijn de belangrijkste bevindingen uit de gesprekken met het veld samengevat. Aansluitend worden in hoofdstuk 6 belemmeringen en mogelijke interventies gepresenteerd. Ten slotte worden in hoofdstuk 7 de belangrijkste bevindingen samengevat.

2. Methodologie

Voor dit onderzoek is een *mixed-methods*-aanpak gevolgd. De kwantitatieve gegevens over de meerwaarde van internationalisering bij mbo-scholen in de grensregio zijn afkomstig uit een vragenlijst over internationalisering die in maart 2020 door Nuffic is uitgezet (Rosier, Messelink & Steehouder, 2020). In deze vragenlijst is aan deskundigen op het gebied van internationalisering onder andere gevraagd wat de redenen waren voor hun school om te internationaliseren. Ook is gevraagd in welke provincie de respondent met name werkzaam is. Gezamenlijk geven de resultaten een beeld van de meerwaarde van internationalisering in de grensregio.

Van de 39 respondenten werkzaam in de mbo-sector, zijn er 19 werkzaam in de grensregio. Hiertoe worden de provincies Groningen, Overijssel, Gelderland, Limburg en Drenthe gerekend. Alleen deze respondenten uit de grensregio zijn in de analyses meegenomen.

Het is goed om te vermelden dat deze respondenten niet gelijk over de grensregio verdeeld zijn. Zo zijn er van sommige scholen meerdere vragenlijsten binnengekomen, terwijl van andere scholen niemand op het verzoek heeft gereageerd. Bovendien hebben er geen respondenten uit de provincies Limburg en Drenthe aan het onderzoek deelgenomen.

Aansluitend zijn kwantitatieve gegevens met betrekking tot internationale mobiliteit geanalyseerd. Nuffic beschikt niet over voldoende gegevens om alleen de mobiliteit in de grensregio te analyseren. Als alternatief is er daarom voor gekozen om de internationale mobiliteit op een nationaal schaalniveau te analyseren. Daarbij is voornamelijk gebruikgemaakt van gegevens van het Nationaal Agentschap Erasmus+, SBB, en NABB. Voor een toelichting op de gebruikte cijfers, zie Steehouder (2020).

Deze kwantitatieve data zijn gekoppeld aan resultaten uit semigestructureerde interviews met drie groepen stakeholders, te weten: (i) tien internationaal coördinatoren en projectleiders bij mbo-scholen, (ii) zes bedrijven in de grensregio en de Duits-Nederlandse Handelskamer, en (iii) vijf Interreg-projectcoördinatoren en beleidsmedewerkers bij Euregio's.

De gesprekspartners afkomstig van scholen en Euregio's komen uit de provincies langs de grens met Duitsland, te weten Groningen, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Limburg. Het merendeel van de bedrijven is gevestigd in Limburg. Daarnaast zijn er bedrijven uit Noord-Brabant en Zeeland bevestigd. Hoewel de motie-Wiersma en -Van der Molen (zie p. 2) zich richt op Duitsland, is er toch voor gekozen om ook deze bedrijven te bevragen, ten eerste omdat deze via SBB makkelijk bereikt konden worden en ten tweede omdat de bedrijven ervaring hebben met stagiairs uit het buitenland, in dit geval uit België. Via SBB is tevens contact opgenomen met twee bedrijven die ervaring hebben met Duitse stagiairs. Daarvan is één bedrijf bevestigd.

Tijdens de gesprekken is onder meer gevraagd naar redenen voor internationalisering, de meerwaarde van internationaliseringsactiviteiten, noodzakelijke internationale (of euregionale) competenties en mogelijke obstakels voor inkomende en uitgaande studentenmobiliteit. Er hebben bovendien gesprekken plaatsgevonden met Lambert Teerling, adviseur voor beroepsopleidingen, en met SBB over de samenwerking van de organisatie met SYNTRA Vlaanderen, het Vlaams Agentschap voor Ondernemervorming. Ten slotte is er gesproken met de voorzitter van het expertteam Euregionaal Onderwijs in Limburg, om zo een meer sluitend beeld te krijgen van activiteiten en gremia in de regio die internationale uitwisseling bevorderen.

Er is in dit onderzoek bewust gekozen voor een grote groep respondenten die zich dagelijks intensief bezighouden met internationalisering op scholen of grensoverschrijdende belemmeringen

en oplossingen binnen de Euregio's. De aanname is namelijk dat zij vanuit kennis en ervaring een realistisch beeld kunnen geven van de huidige situatie met betrekking tot internationaliseringsactiviteiten en de mogelijkheden in de grensregio. De conclusies op basis van resultaten uit bovenstaande methoden zijn aangevuld met deskresearch over de economische en demografische context in de regio.

Tot slot is er in dit rapport voor gekozen de term "[student](#)" te hanteren en niet "leerling".

3. Contextschets van de grensregio

3.1 Economische context

Uit recente cijfers van het Duitse bureau voor de statistiek Destatis, blijkt dat de handel tussen Nederland en Duitsland in het eerste kwartaal van 2020 is afgenomen. Lange tijd stond Nederland na China op plaats twee in de lijst van belangrijkste handelspartners van Duitsland, maar als gevolg van de coronacrisis heeft er een verschuiving plaatsgevonden in de top drie. De Verenigde Staten staan nu op plek één, gevolgd door China, met Nederland op plek drie. Maar, "aangezien er in China en Europa nu versoepelingen worden ingezet, kan deze ranglijst in de loop van het jaar weer anders zijn", constateert Günter Gülker, directeur van de DNHK (2020). Andersom "(...) is Duitsland al sinds jaar en dag onze belangrijkste handelspartner (...)" (CBS, 2020). Zo importeerde Duitsland "(...) in 2018 voor ruim 97 miljard euro aan Nederlandse goederen, terwijl de Duitse uitvoer naar Nederland in dat jaar ruim 91 miljard euro bedroeg." (CBS, 2020).

Wat betreft het grensgebied en de arbeidskansen in het buurland, formuleert de CPB notitie 'De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen' (2016) verschillende belemmeringen voor de arbeidsmarkt in grensregio's, zoals: taal- en cultuurverschillen, institutionele verschillen, het grensoverschrijdende transportnetwerk en weinig interactie met het buurland. Deze belemmeringen sluiten aan bij de uitkomsten van een onderzoek van I&O Research waarin inwoners van de Nederlandse Euregio-gemeenten zijn bevestigd: taal werd door 30% van de ondervraagden genoemd als obstakel voor een baan in het buurland, verschillen in sociale zekerheid door 26%, onbekendheid met vacatures door 12% en cultuurverschillen door 11% (2019, p. 10). Door belemmeringen als gevolg van de landsgrens profiteren grensregio's minder van agglomeratievoordelen, omdat er – in ieder geval in theorie – minder interactie is tussen regio's, zo wordt geconstateerd in de CPB notitie (2016, p. 3).

Aansluitend is onderzocht wat het wegnemen van deze belemmeringen zou opleveren. Samenvattend kan het volgende worden geconstateerd: "De gecorrigeerde verschillenmethode en de marktpotentieelmethode suggereren samen dat regio's die én aan de Duitse grens én nabij buitenlandse steden liggen, profijt kunnen verwachten van een grenzeloze arbeidsmarkt." (CPB, 2016, p. 8). Hierbij moet worden aangetekend dat deze winst mogelijk afhankelijk is van gebiedskenmerken aan weerszijden van de grens en dat de conclusie wellicht niet voor alle grensgebieden opgaat (CPB, 2016, p. 8). Zie voor meer informatie over cijfers de [CPB-notitie](#). Desalniettemin is er op basis van deze notitie en de later in dit rapport aangehaalde analyse van 'Atlas voor Gemeenten' (Grensinfopunt, 2019) reden om aan te nemen dat, wanneer belemmeringen zoals een gebrek aan kennis van taal en cultuur, worden weggenomen, grensregio's daarvan zullen profiteren.

Wat betreft de huidige situatie blijkt uit de Internationaliseringsmonitor Duitsland van het CBS (2020) dat het aantal [grenspendelaars](#) dat vanuit Duitsland naar Nederland kwam, in 2017 ongeveer 39,6 duizend bedroeg. Van deze grenspendelaars hadden er "(...) circa 16,6 duizend de Nederlandse nationaliteit en circa 14 duizend de Duitse nationaliteit. Het aantal grenspendelaars vanuit Nederland is met circa 9,6 duizend naar de twee aangrenzende deelstaten aanzienlijk lager dan andersom." (CBS, 2020).

3.2 Demografische context

Naast de economische context spelen voor een aantal provincies langs de grens met Duitsland ook demografische ontwikkelingen een grote rol. In 2014 heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van deze ontwikkelingen krimpregio's benoemd. Het gaat hierbij om regio's waar, op basis van prognoses uit 2014, de bevolking naar verwachting daalt met minimaal 12,5% tot 2040. De huishoudensdaling is in deze krimpregio's naar verwachting 5%. Vijf van de negen krimpregio's grenzen direct aan Duitsland, namelijk Oost-Groningen in Groningen, de Achterhoek in Gelderland, en de Westelijke Mijnstreek, Parkstad Limburg en Maastricht-Mergelland in Limburg.

Het Ministerie heeft tevens anticipeerregio's aangewezen. Hier daalt de bevolking minder snel. Toch moeten ook deze regio's rekening houden met een daling in de toekomst. Langs de grens met Duitsland zijn dit: Oost-Drenthe, Noord-Limburg en Midden-Limburg (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2018).

3.3 Context op het vlak van internationalisering

Tijdens de gesprekken met scholen zijn verschillende projecten en activiteiten de revue gepasseerd. Voorbeelden van algemene internationaliseringsactiviteiten zijn KA1- en KA2-projecten, zoals gecoördineerd door het Nationaal Agentschap Erasmus+. Voorbeelden van activiteiten specifiek gericht op Duitsland en de eigen regio zijn uitwisselingsprojecten in het kader van Interreg-projecten (bijvoorbeeld de projecten 'Taal verbindt' en 'Leren zonder grenzen'), het aanbieden van het keuzedeel Duits, stages over de grens, bedrijfsbezoeken in Duitsland, taal- en cultuurtrainingen, sollicitatietrainingen en beroepenwedstrijden.

Interreg-projecten

Uit gesprekken langs de grens blijkt dat er naast de bekende internationaliseringsactiviteiten, zoals stagelopen in het buitenland, ook intensief ingezet wordt op kortdurende activiteiten, zoals beroepenwedstrijden, bedrijfsbezoeken of korte uitwisselingen. Uit ervaring bij de 'Lerende Euregio' blijkt namelijk dat de animo voor lange stages kort over de grens over het algemeen beperkt blijft, met uitzondering van een aantal opleidingen zoals in de zorg, aldus Teerling.

Iedere euregio kent een Interreg-project, waarin zulke activiteiten voor beroepsstudenten gefaciliteerd worden. Zo is er in het kader van de ['Lerende Euregio'](#) – een samenwerkingsverband van beroepsonderwijs, opleidingsbedrijven en de overheid in de Euregio Rijn-Waal – eind jaren 1990 een scholennetwerk opgebouwd, zijn er verschillende grensoverschrijdende activiteiten aangeboden, is er kennis opgebouwd en zijn er producten ontwikkeld.

Op dit moment worden er in het kader van de 'Lerende Euregio' twee projecten uitgevoerd: 'Taal verbindt' in de Euregio Rijn-Waal en 'Leren zonder grenzen' in de Euregio Gronau-Enschede. Beide projecten hebben als doel studenten kennis te laten maken met de beroeps cultuur, taal en het onderwijsstelsel in het buurland door middel van uitwisselingen, projecten en stages (website Ler(n)ende Euregio, 2019). In het project 'Taal verbindt' zijn in de periode mei 2019 – juni 2020 in het kader van grensoverschrijdende initiatieven op het gebied van onderwijs en taalkennis 1.809 studenten bereikt. Hierbij kan gedacht worden aan activiteiten als wedstrijd-, school-, bedrijfs- of beursbezoeken of de afname van het Goethe Pro-examen. In 2019 legden 825 studenten het examen af en behaalden 442 studenten een Goethe-certificaat op A2- of B1-niveau. In de eerste helft van 2020 legden 300 studenten het Goethe Pro-examen af (ROC Nijmegen, 2020). In totaal hebben sinds de start van de 'Lerende Euregio' in 1999 meer dan 30.000 jongeren het buurland

bezocht en zijn er rond de 60.000 studenten geïnternationaliseerd (website Ler(n)ende Euregio, 2019). In het project 'Leren zonder grenzen' zijn de periode juli 2019 – dec 2019 in het kader van grensoverschrijdende initiatieven op het gebied van onderwijs en taalkennis 2.411 studenten, docenten en praktijkopleiders bereikt met schoolbezoeken en uitwisselingsprojecten (Graafschap college, 2020). Studenten kunnen aan verschillende activiteiten deelnemen, zoals grensoverschrijdende mobiliteiten, lange of korte stages in het buitenland, beroepenwedstrijden of een gemeenschappelijke opleiding.

In de Euregio Maas-Rijn is in april 2017 het project '[EUR.Friends](#)' gestart met als doel de grensoverschrijdende mobiliteit te vergroten door "(...) het stimuleren van professionele mobiliteit (door bedrijfsstages voor studenten van beroepsopleidingen te promoten) en het verbeteren van communicatievaardigheden (taal én cultuur)" (website Interreg Euregio Maas-Rijn). In het kader van dit project hebben studenten uit het secundair technisch- en beroepsonderwijs stages van gemiddeld 10 tot 15 werkdagen gelopen en hebben drie studenten uit het hoger onderwijs grensoverschrijdende stages gelopen in de verschillende regio's, te weten: Region Aachen, Provincie Belgisch Limburg, Provincie Luik, Ostbelgië en Provincie Nederlands Limburg. Tot nu toe, stand juni 2020, zijn er in totaal 371 stages gefaciliteerd. De meeste stagiairs kwamen uit de Region Aachen, namelijk 155. Hiervan liepen 117 studenten stage in Nederlands Limburg. Uit Nederland liepen zes studenten stage in de provincie Luik. Naast stages zijn er tevens bedrijfsbezoeken over de grens aangeboden. Vanuit Nederland hebben geen bedrijfsbezoeken over de grens plaatsgevonden. Uit de Region Aachen zijn 22 studenten in Nederlands Limburg op bedrijfsbezoek geweest. In Nederlands Limburg is maar één mbo-school projectpartner (Provincie de Liege, 2020).

In de Euregio Rijn-Maas-Noord is in juli 2019 het project [euregio-Xperience 2.0](#) gestart als vervolg op de succesvolle eerste editie van euregio-Xperience, waaraan meer dan 1.000 mbo-studenten deelgenomen hebben. Doel van het project is studenten kennis te laten maken met de arbeidsmarkt in het buurland. Gepland is en verwacht wordt dat er gedurende de gehele projecttijd (juli 2019 – september 2022) 600 studenten zullen deelnemen aan verschillende activiteiten (website Euregio Rijn-Maas-Noord). Sinds de start in juli hebben bijna 250 deelnemers uit Duitsland en Nederland een taal cursus, cultuurtraining of een sollicitatietraining gevolgd, deelgenomen aan een bedrijfsbezoek of gebruikgemaakt van stagebemiddeling. Van dit aantal hebben 20 Nederlandse studenten stagegelopen in Duitsland en drie Duitse studenten in Nederland (Euregio Rijn-Maas-Noord, 2020).

Tot slot vindt ook in de Eems Dollard Regio een dergelijk Interreg-project plaats onder de naam [Arbeidsmarkt Noord](#). Partners in het Noorden van zowel Nederland als Duitsland werken daarin samen met als doel "(...) één gezamenlijke grensoverschrijdende onderwijs- en arbeidsmarkt te creëren." (website Arbeidsmarkt Noord). Het project is onderverdeeld in projectbouwstenen. Bouwstenen waar (mbo-)studenten tot de doelgroep behoren zijn: Sorgen für, sorgen dass, Grenzelo(o)s talent! en PraktiTrans.

Deze drie bouwstenen hebben het beschreven doel als gemene deler, waarbij in de eerstgenoemde bouwsteen de focus op samenwerking op het gebied van zorgverlening ligt. Er wordt ingezet op de begeleiding van de student, de ontwikkeling van een inductieprogramma, stagebemiddelingspunten en het opzetten van keuzemodulen en opleidingsmogelijkheden (website Arbeidsmarkt Noord). In de eerste vier maanden van 2020 hebben 83 Nederlandse studenten en 15 Duitse *Schüler* deelgenomen aan activiteiten van deze bouwsteen in het kader van modulen, uitwisseling en/of de bevordering van vakkennis, en zijn een grensoverschrijdende

module, een grensoverschrijdend coördinatiepunt en een digitaal platform in ontwikkeling (Eems Dollard Regio, 2020).

Door middel van de bouwsteen PraktiTrans maken scholieren, werkgevers en studenten kennis met opleidingsmogelijkheden in het buurland, doordat PraktiTrans bedrijven en scholen samenbrengt om grensoverschrijdende stages te vergemakkelijken, en worden ze geïnformeerd hierover op scholen en opleidingsbeurzen.

Ook Grenzelo(os) Talent! laat afgestudeerde jongeren ervaring opdoen bij bedrijven en instanties in de regio, om op deze manier talent te behouden voor de regionale arbeidsmarkt (Website Arbeidsmarkt Noord). Zo zijn in 2020, stand juni 2020, onder meer 28 Nederlandse mbo-studenten met een *Jobbus* naar Duitse IT-bedrijven geweest, ontvingen 15 Duitse mbo-studenten informatie over Nederlandse bedrijven, werkten ca. 8 Duitse en Nederlandse mbo-studenten aan een gezamenlijke opdracht en liepen 8 Duitse mbo-studenten stage in Winschoten (Eems Dollard Regio, 2020).

Aanvullend geeft Malewicz, projectcoördinator van Arbeidsmarkt Noord aan: "Dankzij de samenwerking van de bouwstenen in Arbeidsmarkt Noord is een groot op de praktijk gericht netwerk ontstaan, dat inwoners uit de regio stimuleert zelf te ervaren hoe groot en kansrijk hun regio wel niet is, als je ook de mogelijkheden in het buurland meeneemt. Door onze samenwerking is een gevarieerd netwerk van betrokken en enthousiaste partners ontstaan dat elkaar weet te vinden en samen die ervaring faciliteert. De werkgroep AMN deelt kennis en ervaring (positieve en negatieve) en verbindt initiatieven en praktijk, zodat er een kruisbestuiving plaatsvindt tussen activiteiten en netwerken in onze regio en daarbuiten. (...)" Dit netwerk bestaat uit meer dan 225 partners en groeit, aldus Malewicz.

Hierbij is het belangrijk te vermelden dat er omwille van het overzicht is gekozen voor één project per Euregio. Zie de projectdatabank van INTERREG (Midden-Limburg t/m Groningen): op www.deutschland-nederland.eu en (Midden- en Zuid-Limburg) op: www.interregemr.eu voor alle projecten en diens beschrijvingen.

Euregionale competenties en Euregionaal Onderwijs

Het hierboven beschreven netwerk de 'Lerende Euregio' biedt programma's aan ten behoeve van de Euregionale competentieontwikkeling van studenten en docenten in de regio. Deze competenties voor studenten zijn: bewustzijn van elkaars gewoontes, zich verstaanbaar kunnen maken in de buurtaal en kennis van het beroep in het buurland (website Ler(n)ende Euregio, 2019a) en komen overeen met competenties zoals beschreven in het [internationale competentiemodel](#) van Nuffic.

In de provincie Limburg wordt tevens ingezet op Euregionaal Onderwijs in de vorm van subsidiemogelijkheden. De term Euregionaal Onderwijs wordt in het 'Actieplan Grensoverschrijdend Leren en Werken' van de provincie als volgt omschreven: "Euregionaal opleiden kan enerzijds betekenen dat Limburgse studenten gebruikmaken van een aanbod over de grens (bijv. door middel van het duale systeem in Duitsland). Anderzijds kan dit het Euregionaal inrichten van het Limburgse onderwijsaanbod zijn (zoals bijv. de Euregionale variant van International Marketing van Fontys Hogescholen). Na het afronden van de opleiding wordt de leerling werknemer of werkzoekende die zich oriënteert op de Euregionale arbeidsmarkt." (Provincie Limburg, 2016, p. 20). Concreet betekent dit voor het mbo dat er met name gericht wordt op "(...) grensoverschrijdende Euregionale stages en opleidingen." (Provincie Limburg, 2016, p. 20).

Model voor internationale competenties

Zoals beschreven zijn er op basis van het internationale competentiemodel interviews gehouden met stakeholders langs de grens. Dit model gaat uit van een drietal dimensies, namelijk interculturele competenties, internationale oriëntatie en persoonlijke ontwikkeling.

Interculturele competenties behelzen kennis, vaardigheden en houding, die een student kan inzetten in de communicatie met mensen die een andere talige en culturele achtergrond hebben. Voorbeelden hiervan zijn respect voor diversiteit, (algemene) kennis van de eigen en andere culturen en het kunnen innemen van verschillende perspectieven.

Het tweede onderdeel, de internationale oriëntatie, is tweeledig. Het gaat enerzijds over een internationale oriëntatie op de maatschappij en de wereld; de student is bijvoorbeeld bekend met supranationale organisaties en doelstellingen, zoals de VN en wereldburgerschap. Anderzijds gaat het over een internationale oriëntatie op de opleiding en het beroep. Hierbij kan men denken aan het kunnen toepassen van buitenlandse kennis, ervaring en methoden.

Ten derde kent het model de dimensie persoonlijke ontwikkeling. Hierbij horen zaken als zelfvertrouwen, reflectie, aanpassingsvermogen en creativiteit.

4. De meerwaarde van internationalisering op basis van kwantitatief onderzoek

4.1 Uitkomsten van mobiliteitscijfers en participant reports

De geografische spreiding van de mobiliteit van mbo-studenten laat zien dat Nederland en Duitsland belangrijke bestemmingslanden voor elkaar zijn. In 2016-17 gingen er 1.246 Nederlandse studenten met een beurs van Erasmus+ naar Duitsland. Hiermee is Duitsland, na Spanje, de belangrijkste bestemming voor Nederlandse studenten. De meeste studenten die voor een beroepspraktijkvorming naar Duitsland gingen, volgden de opleidingen verpleegkunde, landbouw en horeca.

In hetzelfde jaar kwamen er 450 Duitse studenten met een beurs van Erasmus+ naar Nederland. Hiermee vertegenwoordigen de Duitse studenten de grootste groep buitenlandse Erasmus+-studenten op mbo-niveau. Net als de Nederlandse studenten die naar het buitenland gaan, volgen deze studenten zelden een opleiding aan een mbo-school, maar doen ze veelal een stage bij een leerbedrijf. Voor Duitsland is Nederland na het Verenigde Koninkrijk het meest bezochte bestemmingsland voor mbo-studenten die tijdens hun studie naar het buitenland gaan.

De studenten die met een beurs van Erasmus+ naar het buitenland zijn geweest, vullen na terugkomst een vragenlijst in. Uit deze vragenlijst blijkt dat 64% van de Nederlandse studenten die naar Duitsland zijn gegaan, zichzelf wel in Duitsland ziet werken in de toekomst. Dit is vergelijkbaar met het percentage van de Duitse studenten dat naar Nederland is gekomen: 69% van hen ziet zichzelf in de toekomst wel in Nederland werken (Erasmus+, 2015). Daarnaast was in 2016 89% procent van de Nederlandse studenten en 88% van de Duitse studenten tevreden met zijn of haar mobiliteitservaring in het algemeen.

4.2 Het gebruik van het keuzedeel Duits

Met de invoering van keuzedelen in 2014 heeft de initiatiefgroep Duits in het mbo – inmiddels een stichting onder de naam Duits in de beroepscontext – keuzedelen Duits in de beroepscontext ontwikkeld. Een keuzedeel is een studieonderdeel dat door studenten in verschillende kwalificaties en op verschillende niveaus kan worden uitgevoerd. Zowel de studielast als de inhoud (verdiepend of verbredend) verschilt per keuzedeel. Met de herziene kwalificatiestructuur zijn de keuzedelen in 2016 ingevoerd om het mbo flexibeler en innovatiever te maken. Keuzedelen met als doel kennis over andere culturen en interculturele sensitiviteit te vergroten zijn 'Internationaal I: bewustzijn (interculturele) diversiteit' en 'Internationaal I: overbruggen (interculturele) diversiteit'. Daarnaast zijn er keuzedelen voor de moderne vreemde talen Engels en Duits (Messelink, Steehouder & Huberts, 2019, p. 72).

Uit een monitor van SBB blijkt dat het keuzedeel 'Duits in de beroepscontext A2' in de top 10 van meest gekozen keuzedelen staat. In het schooljaar 2018-19 hebben 8.078 studenten dit keuzedeel gekozen (SBB, 2019).

In 2018 zijn er bovendien nieuwe keuzedelen met betrekking tot Duits vastgesteld, namelijk 'Duits in het beroepsonderwijs' A1/A2, A2/B1 en B1/B2. De oude keuzedelen, 'Duits in de beroepscontext' A1, A2, B1 en B2, worden uitgefaseerd. Van deze nieuwe keuzedelen wordt 'Duits A1/A2 in het beroepsonderwijs' door de meeste studenten gekozen: 2.373 studenten kozen voor dit keuzedeel (SBB, 2019).

In aanvulling op het aanbieden van een keuzedeel voor Duits heeft de stichting [Duits in de beroepscontext](#) in samenwerking met de *Zentralstelle* van het Goethe Instituut in München het sinds 2018 mogelijk gemaakt voor mbo-studenten om een – wereldwijd erkend – Goethe-certificaat te halen.

4.3 Uitkomsten van de vragenlijst over internationale competenties

Uit de ingevulde vragenlijsten blijkt dat mbo-scholen in de grensregio voornamelijk aan internationalisering doen omdat ze het belangrijk vinden voor de persoonlijke en maatschappelijke vorming van studenten. Uit recent onderzoek waarin begeleiders van een internationale ervaring bij studenten zijn bevestigd over redenen om te internationaliseren, blijkt dat dit voor 84,2% van de respondenten een belangrijke of zeer belangrijke reden is voor zijn of haar school om aan internationalisering te doen. Ook geeft 73,7% van de respondenten aan dat internationalisering een belangrijk speerpunt is in het beleid van de school. De vraag naar internationaal georiënteerde werknemers vanuit de arbeidsmarkt is voor 68,4% een reden om aan internationalisering te doen.

Internationale studenten en culturele diversiteit in zowel de regio als de school worden zelden genoemd als een belangrijk aspect om te internationaliseren. In het eerste geval komt dat onder meer doordat er op mbo-scholen, in tegenstelling tot hbo-instellingen, weinig internationale studenten staan ingeschreven.

De antwoorden van respondenten in de grensregio verschillen in het algemeen niet veel van die van respondenten uit andere delen van het land. De eerder benoemde belangrijkste redenen voor scholen om internationaliseringsactiviteiten aan te bieden zijn voor beide groepen nagenoeg gelijk. Het opvallendste verschil is dat interculturele diversiteit in de grensregio minder belangrijk wordt gevonden dan in andere provincies. Van de respondenten in de grensregio geeft slechts 10,5% aan dat dit een belangrijke of zeer belangrijke reden is om te internationaliseren, terwijl dit voor de overige provincies 40% betreft.

5. De meerwaarde van internationalisering op basis van kwalitatief onderzoek

5.1 Ontwikkeling van internationale competenties

Een belangrijke reden voor internationalisering die door zowel coördinatoren op scholen als door medewerkers van Euregio's, maar ook door een aantal bedrijven, genoemd wordt is de constatering dat het overgrote deel van de mbo-studenten na een studie in de (internationale) regio blijft wonen, werken en leven. Studenten moeten daarop worden voorbereid, zoals De Ruiter constateert: "Mensen blijven vaak na een [mbo-]opleiding in de regio wonen en werken. Veel bedrijven hebben klanten en/of opdrachtgevers in het buurland. Ook als je in je eigen land blijft werken, is de kans groot dat je mensen uit het buurland tegenkomt." Ook Blom stelt: "De mbo-student zien we meer op de regio gericht, die zal eerder in zijn eigen geboortestreek blijven, dan universitaire studenten bijvoorbeeld." Ook Teerling onderschrijft dit: studenten blijven over het algemeen wonen en werken in de eigen regio. Euregionale competentieontwikkeling is daarom van groot belang. Immers, "grensoverschrijdende dynamiek gaat niet over arbeidsmarkt maar over economie, die gigantisch verweven raakt" (Teerling).

De student moet voorbereid worden op contact met mensen uit het buurland. In het onderwijs ligt ruimte om studenten verder te laten kijken dan het eigen referentiekader, aldus Van den Bosch. Wanneer studenten, al dan niet bewust, kiezen voor een arbeidsplek over de grens, moeten studenten hier op school op voorbereid worden: "Wij vinden dat studenten die dat willen, competenties moeten kunnen ontwikkelen om ook de Duitse arbeidsmarkt op te gaan", zo stelt Wiggers, om op deze manier een arbeidsmarkt van 360 graden aan te kunnen bieden aan de student.

Om deze competenties te ontwikkelen kunnen verschillende internationaliseringsactiviteiten worden aangeboden. Zoals uit de vragenlijsten bleek, geeft een groot deel van de gesprekspartners op scholen aan dat internationalisering ingezet kan worden ten behoeve van de persoonlijke ontwikkeling van de student (Dekker) en zodat studenten onder meer "(...) leren omgaan met de multiculturele samenleving (...)" en "(...) zich realiseren dat ze niet alleen zijn op de wereld, maar dat er sprake is van verschillende culturen", zo stelt Smid. Volgens Kloppenburg kunnen internationaliseringsactiviteiten tevens worden ingezet ten behoeve van burgerschapsonderwijs.

Internationaliseringsactiviteiten geven studenten inzicht in hun grensoverschrijdende kansen en mogelijkheden en verbreden de afzetmarkt en het werkgebied van studenten in binnen- en buitenland. Zo stellen onder meer Hölsgens en Preuss dat het helpt als studenten Duitse partners of klanten kunnen aanspreken, hen kunnen helpen of met hen kunnen onderhandelen. De Ruiter illustreert dit met het voorbeeld dat 30% van de klanten in de detailhandel in Kleve uit Nederland komt. En aan de Nederlandse kant van de grens is dit niet anders. Om deze reden heeft het Alfa-college een praktisch project in het leven geroepen voor handhavers om te leren omgaan met buitenlandse gasten, bijvoorbeeld op de markt in Groningen, waar in het weekend veel Duitse klanten naartoe komen, zo legt Smid uit.

Ook Dekker, coördinator van de tweetalige (Duits/Nederlands) optiekopleiding op Deltion, onderschrijft het belang van het proces om studenten de meerwaarde van internationalisering voor de persoonlijke ontwikkeling en bijvoorbeeld het cv te laten zien.

Ontwikkeling van Duitse taalvaardigheid

In het kader van deze internationale competentieontwikkeling worden drie belangrijke competenties voor de grensregio door verschillende respondenten als noodzakelijk aangemerkt. Ten eerste kunnen internationaliseringsactiviteiten worden ingezet ten behoeve van de ontwikkeling van de Duitse taalvaardigheid. Zo ziet Dekker bijvoorbeeld binnen de sector Techniek een verschuiving in het denk- en werkniveau. Hierdoor wordt het niveau van de dialoog steeds belangrijker en groeit de noodzaak voor de student om zich kundig in een taal te kunnen uiten. Ook De Ruiter onderschrijft het belang van Duitse taalkennis in de regio: "Door voortschrijdende internationalisering blijkt dat kennis van buurtaal handig is." Projecten in het kader van de 'Lerende Euregio' zijn een voorbeeld van het stimuleren van deze kennis. Hierbij geeft De Ruiter aan dat met name receptieve taalkennis van essentieel belang is in de grensregio.

Tegelijkertijd ziet Preuss, projectleider van het project 'Leren zonder grenzen' van de 'Lerende Euregio' bij het Graafschap, een grote rol voor internationaliseringsactiviteiten om studenten te laten ervaren dat zij niet perfect Duits hoeven te spreken. "Duitsland staat ook bekend als het land dat geen andere taal spreekt. Studenten denken: zij spreken alleen Duits, dus is communiceren moeilijk" (Verberkt). Maar tijdens een stage ervaren studenten dat communiceren wel degelijk lukt, onder meer omdat men over de grens vaak ook passieve kennis heeft van de Nederlandse taal. Tijdens een uitwisseling in Duitsland ervaren studenten: "Ik kan Duits en ik kan communiceren en me verstaanbaar maken", zo merkt Preuss op. Ook in het zuiden langs de grens wordt de noodzaak van zo'n constatering bij studenten onderstreept. Hölsgens, werkzaam bij de Euregio Maas-Rijn, stelt dat – afhankelijk van de studierichting en hoe belangrijk (correct) Duits is – het nog niet volledig beheersen van het Duits geen belemmering hoeft te zijn. Volgens Hölsgens is Duits een taal waarmee je je als Zuid-Limburger verstaanbaar kan maken, ook al maak je veel fouten.

Houding ten aanzien van Duitsland

Een tweede voor de grensregio belangrijk onderdeel van het internationale competentiemodel waarop ingezet kan worden met behulp van internationaliseringsactiviteiten, is de houding ten aanzien van het buurland. "We hebben last van een imagoprobleem", stelt Van den Bosch vast. Activiteiten in Duitsland "(...) maken studenten bewust van een imago, dat niet zo stijf en zo strak is." (Van den Bosch) en maakt dat studenten ervaren dat het best leuk kan zijn in het buurland, aldus Preuss. Dekker ziet dat zijn studenten tijdens een stage in Duitsland met name de praktijkervaring bijzonder goed waarderen. Daarnaast moet volgens hem ingezet worden op sociale randvoorwaarden. Ook Verberkt, projectleider van het INTERREG-project euregio-Xperience dat studenten enthousiasmeert om de arbeidsmarkt in het buurland te verkennen, merkt dat meer studenten voor bijvoorbeeld een stage naar het buitenland willen, omdat ervaringen van medestudenten positief waren.

Voor wat betreft mobiliteit kan uit de participant reports van Erasmus+ vastgesteld worden dat het overgrote deel van de studenten dat in Duitsland of Nederland stage heeft gelopen, positief op deze ervaring terugkijkt. Dit maakt aannemelijk dat studenten andere studenten enthousiasmeren. Ook tijdens verschillende interviews werd benoemd dat studenten positief terugkijken op een uitwisseling of stage. Tegelijkertijd laat een intern onderzoek van Gilde-opleidingen zien dat een euregionale opleiding door studenten als waardevol wordt beoordeeld. Deze resultaten bieden perspectief om de internationale mobiliteit tussen Nederlands en Duitsland verder te bevorderen. Daarnaast geeft een groot deel van de deelnemers die de participant reports hebben ingevuld, aan wel in het buurland te willen werken. Hiermee zou het bevorderen van uitwisselingen op de

langere termijn een positief effect kunnen hebben op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt mobiliteit in de regio.

Kennis over ontwikkelingen in het vakgebied

De derde competentie (kennis over ontwikkelingen in het vakgebied in het buitenland) die met name door bedrijven, maar ook door een aantal respondenten op scholen noodzakelijk wordt genoemd, is gericht op de internationale dimensie van het beroep. Kennis van internationale ontwikkelingen binnen het vakgebied is binnen een aantal opleidingen in het groene onderwijs cruciaal. Elferink omschrijft dat wanneer je in de landbouw werkt, je moet weten welke ontwikkelingen er wereldwijd plaatsvinden; je hebt het over technologieën die ook elders gemaakt worden, waar je kennis voor nodig hebt. Maar ook in het grijze mbo-onderwijs kunnen activiteiten "(...) zowel de geest verruimen als het vak interessanter maken" (Van den Bosch).

Overige internationale competenties

In het kader van persoonlijke ontwikkeling en interculturele competenties noemen verschillende respondenten voorbeelden van relevante competenties in de grensregio. Zo geeft Malewicz aan dat er bij bewoners in de Eems Dollard Regio een behoefte bestaat aan competenties als nieuwsgierigheid en open minded zijn. Ook Blom ziet nieuwsgierig zijn naar de ander en openheid om van de ander te leren als noodzakelijke competenties in de Euregio. Bovendien spelen culturele elementen een grote rol, zo stelt Blom: "(...) daar moet je kennis van nemen". Zo is het van belang om te weten wat een gewenste houding is op de werkvloer. Gentzsch van de DNHK ziet ook meerwaarde in een persoonlijke competentie, zoals flexibiliteit, in een internationale context en Horsch noemt sensitiviteit, initiatief kunnen nemen en empathie als competenties. Studenten hebben in Duitsland meer kans van slagen als ze de taal spreken en weten waar de ander mee bezig is, aldus Horsch.

5.2 Versterking van de regio

Aansluiting op de behoefte van de regionale arbeidsmarkt

Verschillende bedrijven zien meerwaarde van internationaliseringsactiviteiten, waarbij studenten in het buurland kennis opdoen over het eigen vakgebied. Zo stelt Wuijts van Fiers BV dat de uitvoering in het buitenland op een andere manier gedaan wordt die ook goed zou kunnen zijn, en dat studenten daarvan kunnen leren. Ook Alders van Strakk BV ziet meerwaarde in kennis uit het buitenland: "Wat we wel belangrijk vinden [*in tegenstelling tot Duitse taalkennis*]: bepaalde product- en technische kennis die in Duitsland is opgedaan, tijdens een stage bijvoorbeeld." Ook Van Gansewinkel denkt dat "(...) een kijkje in de keuken van de ander (...)" van meerwaarde zou kunnen zijn, maar, zo stelt hij, het blijft de vraag in hoeverre dit past bij het beroep: bij een timmerman is het werk vooraf uitgedacht en zie je in het buitenland vaak andere systemen die wellicht minder relevant zijn omdat ze in Nederland niet worden toegepast.

Van Wijlick van Adams Paukenfabriek is juist van mening dat studenten in Duitsland opgeleid worden tot vakmensen en dat het bedrijf stagiairs en werknemers met zulke specifieke vakkennis zoekt. Ook Rutten van Hanos ziet om eenzelfde reden meerwaarde in Duitstalige stagiaires of medewerkers, haar aanname is dat studenten in Duitsland op een andere manier opgeleid worden. Tegelijkertijd ziet Blom ook meerwaarde voor bedrijven over de grens in een kennismaking tussen student en bedrijf. Bedrijven kunnen op deze manier ervaren welke kennis studenten vanuit de opleiding over de grens mee kunnen nemen naar het bedrijf in eigen land.

Aanvullend geeft Rutten aan dat zowel taalkennis als kennis van de Duitse cultuur van grote meerwaarde kan zijn voor het bedrijf: de band met Duitsland is immers erg belangrijk voor Hanos, veel klanten komen uit Duitsland. Het bedrijf heeft ook Duitse werknemers in dienst. Krocké van DOW, een bedrijf met werknemers uit België en een vestiging in Duitsland, stelt: "Je wordt er als student rijker van als je in een internationale context stage loopt, de student zou daarvan profiteren, maar wij ook, de student neemt immers bagage mee terug." Naast de specifieke kennis die een student mee kan nemen, ziet Gentsch van de DNHK, zoals bovenstaand aangehaald, ook meerwaarde in persoonlijke competenties, zoals flexibiliteit die tijdens een verblijf in het buitenland worden ontwikkeld, omdat de student wordt geconfronteerd met een ander systeem in het buitenland en een open blik en interesse nodig heeft. Hier kan een bedrijf ideeën en concepten uithalen, aldus Gentsch.

Rutten, Krocké en Van Wijlick geven aan meerwaarde te zien in Duitstalige stagiairs bij hun bedrijf. Zij zijn van mening dat studenten kennis en ervaring mee kunnen nemen en de student wellicht op een andere manier is opgeleid. En omdat stagiairs vaak in het bedrijf kunnen blijven werken en er een grote behoefte is aan vakpersoneel, zo leggen Krocké en Van Wijlick uit. Krocké geeft tevens aan dat buitenlandse werknemers en stagiairs bijdragen aan de visie van het bedrijf dat diversiteit hoog in het vaandel heeft staan. Aanvullend geven de bedrijven die een Belgische stagiair in dienst hebben (gehad) aan deze stagiair met name te waarderen vanwege onder meer de punctualiteit (Wuijts) en het feit dat de student secuur werk aflevert en een goede mentaliteit bezit (Alders).

Hierbij is het belangrijk te vermelden dat deze informatie ervaringen en aannames reflecteert uit gesprekken met Nederlandse bedrijven langs de grens.

Ook bij bedrijven in Duitsland wordt kennis van de Nederlandse taal en cultuur gewaardeerd. Tijdens beroepenwedstijden, zoals gefaciliteerd door de 'Lerende Euregio' wordt gezien dat Duitse bedrijven deze kennis belangrijk vinden. Studenten moeten bijvoorbeeld kunnen omgaan met Nederlandse klanten. "Studenten moeten elkaar daarom tegenkomen in de opleiding.", zoals gebeurt bij projecten als 'Taal verbindt', aldus Teerling.

Zoals hierboven beschreven geven de bedrijven aan op de één of andere manier mogelijk baat te hebben bij een werknemer die tijdens zijn of haar studie een periode in Duitsland gestudeerd heeft of stage heeft gelopen. Tegelijkertijd moet vastgesteld worden dat tussen, maar ook binnen de bedrijven verschillen bestaan tussen de mate van contact met Duitse klanten, leveranciers e.d. Zo geeft Alders aan dat Strakk BV "(...) veel contact met toeleveranciers en het zusterbedrijf uit Duitsland [heeft]. Maar het is maar een klein deel van het bedrijf dat het daadwerkelijke contact heeft." Dit sluit aan bij de constatering van Van Gansewinkel dat timmermannen binnen het bedrijf niet in contact komen met bijvoorbeeld klanten en ze daarom bijvoorbeeld geen aanvullende taalkennis nodig hebben. Specialistische vakkennis uit het buurland is daarentegen wel interessant. De beroepscontext is bepalend voor de ontwikkeling van competenties en deze context verschilt niet alleen van bedrijf tot bedrijf, maar ook binnen bedrijven zelf. Daarnaast speelt het individu een grote rol. Zo gaat Euregionaal Onderwijs over taal en interculturaliteit, maar ook over een stuk ondernemendheid, die afhankelijk is van de persoon en maakt dat hij of zij initiatief durft te nemen, over een grens durft te stappen of risico durft te nemen, zo stelt Horsch.

Aantrekkelijkheid van de regio

Aansluitend op de constatering dat veel studenten in de regio blijven, zit de meerwaarde van internationalisering volgens een aantal respondenten ook in de inzet van activiteiten als middel om

de regio aantrekkelijk te maken. Doelstellingen van internationalisering kunnen volgens Hölsgens aansluiten bij "(...) de strategie van de provincie om braindrain tegen te gaan". Ook Van den Bosch geeft aan dat Gilde-opleidingen internationalisering als middel ziet om leegloop uit de regio te voorkomen: "We willen ze in de regio houden, daarom moeten we ze goed voorbereiden op wat er speelt en bagage meegeven." Volgens Van Hees kom je hiermee tot de kern van de meerwaarde van internationaliseringsactiviteiten – of euregionale activiteiten – in de grensstreek: activiteiten in de grensstreek richten op de versterking van de aantrekkelijkheid van de grensstreek als woon-, werk-, en leefgebied.

Zoals uit het bovenstaand aangehaalde rapport 'Blik over de grens' blijkt, zijn taal en verschillen in sociale zekerheid de belangrijkste barrières voor werken in Duitsland bij respondenten uit Nederlandse EUREGIO-gemeenten (I&O Research, 2019, p. 10). Deze barrières maken dat de beweegruimte van bewoners in de grensregio wordt verkleind. Wanneer deze barrières er niet zijn en ook in het buurland gewerkt kan worden, ontstaat er meer beweegruimte: een arbeidsmarkt van 360 graden. De aantrekkelijkheid van gemeenten neemt toe naarmate dergelijke belemmeringen minder groot zijn, zo blijkt uit het meest recente onderzoek van Atlas voor Gemeenten over de aantrekkelijkheid van Nederlandse gemeenten ten aanzien van het woon-, werk-, en leefklimaat. De aantrekkelijkheid wordt "(...) mede bepaald door de hoeveelheid banen die er in en rondom de gemeenten te vinden is." (Grensinfopunt, 2019). Wanneer grensbarrières worden weggenomen en banen in het buurland beschikbaar zijn, door bijvoorbeeld de nabijheid van het Ruhrgebied, stijgen Nederlandse steden langs de grens, zoals Heerlen (van 43 naar plek 10), Sittard-Geleen (van 49 naar 23) en Nijmegen (van 7 naar plek 3) op de lijst van de meest aantrekkelijke gemeentes in het land.

Ook Van der Graaff, projectleider van het nieuwe Grensland College, ziet een duidelijke kans in de regio om in het kader van een 360 graden arbeidsmarkt studenten over de grens te laten kijken. Zowel bij werkgevers als de overheid in de regio bestaat een grote behoefte om werknemers in de regio te houden. Om deze reden is het project Grensland College gestart: "(...) als project om talent te behouden en door te ontwikkelen." aldus Van der Graaff. Ook Preuss ziet een grote meerwaarde in internationaliseringsactiviteiten als het gaat om het tonen van de 360 graden arbeidsmarkt: "Het grote voordeel is dat alles wat ze nu doen in een cirkel van 180 graden plaatsvindt, maar als ze Duitsland als een gewoon gebied beschouwen in plaats van het grote buitenland wordt de cirkel gesloten en is hij 360 graden. Hiervoor moet je ervaringen opdoen." Ook Van Hees onderschrijft dit: "Aan de grensstreek kan het niet zo zijn dat iemand die is afgestudeerd, enkel de helft van het leefgebied kan benutten, in tegenstelling tot iemand uit Utrecht, bijvoorbeeld."

5.3 Internationalisering en strategisch schoolbeleid

Tot slot geeft Elferink aan dat internationalisering kan bijdragen aan doelstellingen van de school: "We willen van betekenis zijn en we merken uit ervaring en lezen in onderzoek dat een buitenlandervaring daar enorm aan bijdraagt", aldus Elferink. Zo is een groep studenten onder begeleiding van twee docenten in maart 2020 vertrokken op een reis door Europa om ter plekke te leren. Op deze manier sluit de internationaliseringsactiviteit aan bij een nieuwe visie van de school op lesgeven, waarbij leren buiten de muren gebeurt. Ook Kloppenburg ziet kansen om internationalisering te koppelen aan bestaande beleidsdoelen van de school ten aanzien van onderwijs, zoals *social inclusion*.

Alle coördinatoren internationalisering geven aan dat internationalisering is geborgd in het beleidsplan van de school, zodat internationalisering aansluit bij de doelen van de school, zoals

geformuleerd op het Helicon: "(...) dat studenten internationale en interculturele competenties verwerven" (Elferink) of op het Drenthe college: "Alle studenten internationaal competent afleveren, dat is het doel" (Gehrels). In het kader van de borging van internationalisering geven verschillende scholen aan dat ze, naast mobiliteit, ook willen inzetten op I@H, onder meer om ervoor te zorgen dat de grote meerderheid die geen mobiliteitservaring opdoet in het buitenland, ook internationale competenties kan opdoen. Zo kent ROC van Twente in het kader van het internationaliseringsbeleid een driehoek bestaande uit: Excellentie, Mobility en I@H, geeft Noorderpoort aan in te willen zetten op I@H en wil Gilde-opleidingen "(...) van het imago af dat het [bij internationalisering] enkel gaat om mobiliteit" (Van den Bosch).

6. Belemmeringen en mogelijke interventies op basis van kwalitatief onderzoek

Om de vraag 'Hoe kunnen we meer Nederlandse studenten in Duitsland laten studeren en andersom?' te kunnen beantwoorden, is in de interviews dieper ingegaan op belemmeringen met betrekking tot stagelopen of studeren over de grens. Daarnaast is gevraagd wat er gedaan zou kunnen worden om deze belemmeringen weg te nemen.

6.1 Belemmeringen

De meerwaarde van internationaliseringsactiviteiten in het algemeen – en specifiek gericht op Duitsland voor de grensregio's – wordt om verschillende redenen door vrijwel alle respondenten erkend. Toch blijkt het kunnen aanbieden van stagemogelijkheden in Nederland voor Duitse studenten en in Duitsland voor Nederlandse studenten moeizaam. Uit de gesprekken zijn verschillende belemmeringen naar voren gekomen, die hieronder worden toegelicht.

Taal

Verschillende respondenten noemen gebrek aan kennis van de Duitse taal als belemmering. Zo ziet Smid dat een groot aantal studenten de taal niet of te weinig spreekt. En ziet Dekker dat studenten opzien tegen de taal. Aanvullend geeft Elferink aan dat ze van haar studenten niet direct hoort dat de taal een belemmering vormt, maar dat ze wel de vraag krijgt "(...) of we dan een keuzedeel kunnen [inzetten], deze vraag komt wellicht vanuit belemmering", zo stelt ze. Ook Wiggers noemt met name de taal als barrière bij studenten, de voertaal is vaak Engels. Aanvullend zegt hij: "Als een keer de verbinding gelegd is tussen studenten, zou de volgende stap luistertaal kunnen zijn, waarbij je allebei je eigen taal spreekt. Dit werkt best wel goed."

Dit sluit aan bij de ervaringen van onder meer Preuss, Verberkt en Hölsgens: als studenten in contact komen met leeftijdsgenoten is er regelmatig sprake van een succeservaring. Studenten merken dat ze over meer Duitse taalvaardigheid beschikken dan ze eerst dachten. Tegelijkertijd stelt Gentsch van de Duits-Nederlandse Handelskamer: wanneer je in Duitsland "(...) contact met potentiële klanten wilt opzetten, dan is goede kennis van de Duitse taal nodig. Vooral bij de jongere generatie zien we dat zij niet altijd over deze kennis beschikken." Ook Van Gansewinkel noemt taal een reden om niet actief te zijn in het buurland.

Imago van Duitsland

Het Duitslandbeeld van studenten lijkt eveneens een belemmering, zo constateert Dekker. Smid vult aan: "Direct over de grens lijkt niet spannend genoeg." En ook Kloppenburg constateert dat het Duitslandbeeld van invloed blijft: "(...) studenten hebben het nog steeds over de fiets van m'n opa." Verberkt stelt vast dat zowel taal als cultuur aan beide kanten van de grens een obstakel vormen.

Praktische bezwaren

Daarnaast spelen hele praktische bezwaren mee: de OV-verbindingen naar Duitsland zijn niet overal langs de grens even goed, zo stellen onder meer De Ruyter, Wiggers, Kloppenburg en Van den Bosch. Maar ook sociale contacten en relaties in eigen land blijken een reden om niet in het buitenland te verblijven voor een stage, zeggen onder meer Krocké en Van den Bosch.

Verschillen in onderwijssystemen

Daarnaast worden de verschillen in het onderwijssysteem tussen beide landen, maar ook tussen bijvoorbeeld Noordrijn-Westfalen en Nedersaksen als belemmering genoemd. Zo geeft Kloppenburg aan dat de verschillen in erkenning groot zijn, en dat de school tegelijkertijd aanloopt tegen het feit dat wat je in de regio afspreekt, enkel voor Nedersaksen geldt, maar bijvoorbeeld in Bremen niet geldig is. Daarnaast is het Duitse schoolsysteem voor een groot deel duaal ingericht. Daarom komen studenten nauwelijks naar Nederland. In 2011 koos 51 procent van de Duitse mbo-studenten voor een duale leerweg (Duitslandweb, 2014). In het verlengde daarvan constateert Hölsgens aan de andere kant van de grensstreek, in de Euregio Maas-Rijn, dat in alle vijf de regio's die tot de euregio behoren, een andere definitie van stagiair gehanteerd wordt. En daarbij komt een verschillende invulling van de juridische kaders, "(...) want hoe is de stagiair verzekerd, wat zijn de rechten en plichten etc.?"

Ook Van Hees noemt het onderwijssysteem als belemmering. Hij ziet dat met name studenten van het *Berufliches Gymnasium* in Duitsland en *bol-studenten* in Nederland ruimte hebben om over de grens stage te kunnen lopen. Maar, zo stelt hij, bedrijven moeten ook openstaan voor de student van over de grens. Met name in Duitsland vinden bedrijven kortere stages minder interessant. De Ruiters constateert hetzelfde: "De verwachtingen van bedrijven en stagiairs komen vaak niet overeen." En "Duitse bedrijven zijn niet ingesteld op de vaak kortere stageperiodes in Nederland" (De Ruiters). Tegelijkertijd ontving de DNHK geluiden van een bedrijf uit de omgeving van Osnabrück dat, onder meer door tekorten op de arbeidsmarkt, behoefte heeft aan stagiairs uit Nederland. "Maar de verschillende schoolsystemen zijn een barrière", aldus Gentzsch. Dit sluit aan bij de ervaringen van Hanos in Venlo, waar ze graag stagiairs uit Duitsland zouden willen, maar hun geen plekken kunnen aanbieden, omdat in Duitsland andere eisen worden gesteld aan de begeleiding op de werkvloer dan in Nederland.

Erkenning van leerresultaten

Als gevolg van het gebrek aan uniformiteit vormt de erkenning van leerresultaten een belemmering, zo stelt Kloppenburg. Hölsgens onderschrijft dit: "Diploma-erkenning speelt ook een rol. Er moet een gevoelde meerwaarde zijn in termen van credit points. Het ontbreken daarvan is een belemmering, waarschijnlijk."

Wanneer we inzoomen op het thema diploma-erkenning, blijkt dit vooral een probleem te zijn voor beschermde beroepen. Immers, "bij niet-gereguleerde beroepen spelen instanties geen rol van betekenis. Hier gaat het meestal om de erkenning door de werkgever" (Teerling, 2019, p. 82). Bij niet-gereguleerde beroepen volstaat daarom het streven naar transparantie, zoals dat is ingevuld door middel van de [geautoriseerde beschrijvingen](#), vergelijkende beschrijvingen van bepaalde beroepen in Duitsland en Nederland, of [Europass certificaatsupplementen](#), officiële transparantiedocumenten met een korte beschrijving van een Nederlandse mbo-kwalificatie. Voor Duitse beroepsopleidingen worden deze afgegeven door [BIBB](#), voor Nederlandse beroepsopleidingen worden deze afgegeven door [SBB](#). Zo heeft Van Hees vanuit de 'Lerende Euregio' ervaren: "We hebben gemerkt dat uitwisselingen rondom beschermde beroepen problemen opleveren op het gebied van erkenning." Door de 'Lerende Euregio' is destijds ingezet op geautoriseerde beschrijvingen van opleidingen ter vergelijking en ten behoeve van transparantie. Dit gebeurde samen met (de voorlopers van) SBB en de *Handwerkskammer* en *Industrie und Handelskammer* (IHK), zo legt Van Hees uit.

In Duitsland bieden bevoegde instanties wel mogelijkheden aan tot erkenning van diploma's van niet-gereguleerde beroepen. Maar, zo blijkt uit het rapport 'Erkenning en acceptatie van diploma's in het beroepsonderwijs', hier wordt nauwelijks gebruik van gemaakt (Teerling, 2019, p. 83). De omvang van het probleem van diploma-erkenning wordt in het hierboven aangehaalde rapport bovendien genuanceerd door de constatering dat de aantallen grenspendelaars in de grensregio laag zijn: "Grenspendelaars maken een minuscuul deel uit van de beroepsbevolking: 0,8 promille van de Nederlandse en 0,2 promille van de Duitse beroepsbevolking." (Teerling, 2019, p. 16). Door deze arbeidsmarkt zal de animo onder studenten om in het buurland een langere of eindstage te lopen waarschijnlijk klein blijven, op enkele uitzonderingen na, zoals in de zorg, zo stelt Teerling. De meeste studenten blijven namelijk in eigen land werken.

SYNTRA Vlaanderen en SBB werken samen bij het grensoverschrijdend faciliteren van het werven, begeleiden en het onderhouden van de contacten van (erkende) leerbedrijven. Beide organisaties maken gebruik van elkaars expertise om het internationale erkenningsproces te versnellen en de administratieve last voor bedrijven te verminderen. Zij blijven zelf verantwoordelijk voor de erkenningen van leerbedrijven over de grens. Door de samenwerking neemt de vindbaarheid van stageplekken over de grens voor studenten uit België en Nederland sterk toe. SBB is de organisatie die stageplekken in binnen- en buitenland erkent. Een dergelijke samenwerking met SYNTRA zou kunnen leiden tot meer stagemobiliteit over de grens, omdat studenten uit België bijvoorbeeld via SYNTRA terecht kunnen komen bij SBB.

Een soortgelijke samenwerking met Duitsland is er nog niet, maar aangenomen wordt dat een dergelijke samenwerking de stagemobiliteit zou kunnen vergroten, omdat de vindbaarheid van IHK's in Duitsland en SBB in Nederland op deze manier verbeterd zou worden. Een dergelijke samenwerking opzetten is moeilijk, omdat je over de grens per stad/regio te maken krijgt met een Industrie und Handelskammer, terwijl je in België één aanspreekpunt hebt. In het verleden is gestart met gesprekken met IHK's langs de grens, maar dit kost veel moeite en tijd, aldus Diemel, international work placement advisor bij SBB. Het zou helpen als Duitse bedrijven die door IHK's erkend zijn, meegenomen kunnen worden in het aanbod voor Nederlandse studenten. Naast IHK's zijn ook *Handwerkskammer* interessant. Waar IHK's verantwoordelijk zijn voor de erkenning van leerbedrijven, examinering en erkenning van buitenlandse diploma's voor bedrijven die vallen onder het technisch grootbedrijf en de handels- en administratieve branches, vervullen de *Handwerkskammer* deze rol voor de ambachtssector (Teerling, 2019, p. 30).

Onbekendheid bij studenten

Tot slot is door een aantal respondenten geconstateerd dat studenten grensoverschrijdende mogelijkheden niet altijd op het netvlies hebben. Zo bleek uit een intern onderzoek onder studenten van Gilde-opleidingen dat ruim 12% van de studenten onder meer aangaf dat hier tijdens de opleiding weinig aandacht aan wordt besteed en dat activiteiten niet altijd bekend zijn, zo constateert Van den Bosch. Daarnaast constateert Hölsgens: "Grensoverschrijdend denken zit nu niet in de mindset: de mogelijkheden zijn niet bekend, de informatie is er wel maar wordt niet gevonden." Ook de DNHK onderschrijft dit: er kan sprake zijn van een beperkte visie tot aan de grens. "Dit zou op scholen gestimuleerd kunnen worden." (Gentzsch).

Opvallend is dat sommige van deze belemmeringen tegelijkertijd ook opbrengsten kunnen zijn van een internationale ervaring in de Euregio. Zo zou stagelopen tevens een positief effect kunnen hebben op de taalverwerving van een student en geven projectbegeleiders aan dat een uitwisseling met Duitse studenten het beeld van Duitsland en Duitsers zou kunnen nuanceren.

Hoewel deze belemmeringen niet nieuw zijn en onder meer al in de CPB-notitie 'De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder belemmeringen' (2016) en in het GEA-rapport (2017) naar voren zijn gekomen, laten de interviews zien dat de uitdagingen nog steeds relevant zijn en breed gedragen worden. Ook als het gaat om internationalisering in het mbo is goede informatievoorziening en zijn zaken als taal en -cultuur en bereikbaarheid van wezenlijk belang en vormen ze een belemmering als het eraan schort. Helaas valt een uitgebreide analyse van genoemde rapporten niet in de scope van dit onderzoek. Desalniettemin zijn de rapporten relevant voor wie op zoek is naar informatie over de thema's economie en arbeidsmarkt in de grensregio, mogelijke belemmeringen en geformuleerde actiepunten.

6.2 Mogelijke interventies

Rol van de docent

In veel interviews met scholen kwam de doorslaggevende rol van docenten naar voren als het gaat om internationaliseringsactiviteiten en het al dan niet slagen daarvan. "De rol van docenten bij internationalisering is het meest cruciaal. Zij weten wat er speelt in de wereld en kunnen studenten enthousiasmeren over het volgen van een buitenlandstage", aldus Elferink. Of alle docenten internationalisering op hun netvlies hebben staan? "Dit verschilt nog te veel per opleiding. Soms is het geborgd en standaard. En bij een aantal is het heel erg persoonsgebonden. Stel dat iemand weggaat en contact had, dan verdwijnt het contact.", verklaart Elferink. Ook Van Hees ziet een belangrijke rol weggelegd voor docenten: "De uitvoering hangt af van docenten met visie. Als wij de docenten kwijtrafen houdt het helemaal op." Deze constatering sluit aan bij de uitkomsten van een onderzoek van het Alfa-college onder alumni naar de impact van internationalisering. Ook in dit onderzoek kwam sterk naar voren dat de docent of coach een grote rol heeft in het al dan niet uitvoeren van internationaliseringsactiviteiten, zo schetst Smid.

Aanvullend is het van bijzonder groot belang dat de student de meerwaarde van internationaal georiënteerde activiteiten tijdens zijn opleiding ziet. Als dit niet zo is, kiest hij of zij er niet vrijwillig voor, legt Van Hees uit. Ook Verberkt onderschrijft deze constatering: "Het is niet per se zo dat studenten enthousiast zijn, docenten zijn hierin belangrijke spelers." Het is daarom volgens Gehrels van bijzonder groot belang om in te zetten op de erkenning en het inzien van meerwaarde van internationaal georiënteerde activiteiten bij de docent.

Studenten informeren en enthousiasmeren

Behalve dat docenten de meerwaarde van internationaliseringsactiviteiten erkennen is het ook van belang dat de student deze inziet. De erkenning van een professionele ontwikkeling is belangrijk, zegt Gehrels. Daarop aansluitend geeft Preuss aan dat, wanneer je wilt dat studenten een ervaring opdoen in de regio, je informatie moet delen en ze moet motiveren. Dekker vult aan dat je "(...) de weg naar ouders moet vinden, om de noodzakelijkheid van de toekomst te laten zien". Ouders hebben immers veel invloed op bijvoorbeeld de studiekeuze (al dan niet tweetalig) van de student. "Studenten vinden het nog moeilijk om [de] meerwaarde te zien.", constateert Dekker. Er moet worden ingezet op bewustwording van deze meerwaarde bij de student, stellen Van den Bosch en Van Hees vast. Laatstgenoemde ziet een kernopdracht voor scholen als het gaat om creëren van bewustwording.

Preuss herkent ook een behoefte aan informatie bij haar studenten. Studenten zijn "(...) ook niet vertrouwd zijn met de consequenties van naar Duitsland gaan, men is ook bezig met bijvoorbeeld verzekeringen, belasting, werk en inkomen en pensioen: hele praktische vragen waar studenten

mee kunnen zitten en vraagtekens bij hebben. Dit kan worden onderschat." Twee Euregio's geven op dit moment al aan dat ze bij grensinfopunten vragen krijgen over stagelopen in Duitsland.

Subsidiemogelijkheden

Een mogelijke interventie om belemmeringen weg te kunnen nemen is de mogelijkheid om subsidie van Erasmus+ in te zetten voor reiskosten in de regio. Een aantal respondenten zou graag zien dat de eis dat de student de gehele stageperiode in het buitenland moet verblijven om gebruik te mogen maken van middelen van Erasmus+, in de grensregio anders geïnterpreteerd wordt. Studenten zouden dan budget kunnen ontvangen om over de grens, in de eigen regio stage te lopen, benoemen onder meer Wiggers en Elferink. Aanvullend geeft Teerling aan dat projecten, zoals in het kader van de 'Lerende Euregio', momenteel niet subsidiabel zijn met middelen van Erasmus+, omdat de afstand van de activiteiten te klein is en de verblijfsduur van de studenten in het buurland te kort. Ook voor deze twee eisen bestaat de wens om deze langs de grens anders te interpreteren. In het kader van het project euregio-Xperience kunnen studenten in de Euregio Rijn-Maas-Noord een vergoeding krijgen voor hun grensoverschrijdende reiskosten.

Verduurzaming en verankering

Langs de grens vinden veel, kwalitatief hoogwaardige, projecten plaats in het kader van grensoverschrijdende uitwisseling, maar: "het moet een duurzaam karakter krijgen. Dit kost tijd en geld. Niet alleen in een project [*investeren*] en era loslaten, dan bereik je niet dat de mindset op de lange termijn positief verandert", aldus Malewicz. Van Hees ziet in het kader van verduurzaming mogelijkheden om te werken aan een concept als de Euregioprofiel scholen en dit te versterken. In plaats van projectmatig werken ziet Van Hees mogelijkheden in zo'n concept om de continuïteit te kunnen borgen binnen het scholennetwerk. Daarnaast zal er in de toekomst "(...) een adres nodig zijn waar je makkelijk naartoe kunt met een nieuwe partner bijvoorbeeld, zoals de grensinfopunten". En waar je tegelijkertijd een euregionaal stagebureau kunt vormgeven (Verberkt). Bij een dergelijk project moet wederkerigheid centraal staan: je krijgt te maken met de student, begeleiding vanuit de stage, begeleiding vanuit de school en een neutrale intermediair, die ervoor zorgt dat het goed bij elkaar komt en de student weet hoe hij of zij een vervolgstap kan zetten, stelt Malewicz.

In het kader van deze duurzaamheid onderstreept ook Blom de meerwaarde van samenwerking tussen verschillende Euregio's, omdat men vaak tegen dezelfde barrières aanloopt.

"De besturingsfilosofie binnen ROC's is van groot belang voor de verankering van euregionaal onderwijs in het beleid.", stelt Van Hees. Inzetten op verankering is noodzakelijk om continuïteit te kunnen borgen. Maar niet alleen binnen de scholen is duurzaam beleid noodzakelijk: "Het is ook een kwestie van prioriteit bij doelgroep en stakeholders. Je moet er beleid van maken dat het structureel speelt in de regio", aldus Malewicz.

Daarnaast, zo stelt Van Hees, moeten scholen een visie op euregionale relevantie meer voor het voetlicht brengen en activiteiten niet laten concurreren met een Erasmus+-stage naar Spanje of Italië: Het is immers een heel ander verhaal. Je krijgt ook een heel ander publiek. Zo kan een bakker in opleiding bijvoorbeeld een Duits broodje leren bakken op basis van de behoefte in de regio. In het kader van deze euregionale oriëntatie op onderwijs ziet Van Hees mogelijkheden op het gebied van Internationalisation at home. Zo is het voor een student in de detailhandel van bijzonder groot belang om kennis op te doen van de Duitse taal, in verband met het grote Duitstalige klantenbestand in de regio. Hiervoor kan hij of zij naar Kleve, maar ook naar een winkel

in het centrum van Nijmegen. Daar komen immers Duitse klanten winkelen. In Beuningen komen nauwelijks Duitsers winkelen dus dat zou dan weer geen euregionale opleidingsplaats zijn. Het is volgens Van Hees belangrijk dat scholen zich "(...) bewust zijn van de setting waarbinnen sprake is van een euregionale dynamiek, en daar een student stage laten lopen". Hierbij is een verandering van perspectief noodzakelijk: "De grensstreek moet worden gezien als habitat, dat is iets anders dan het vreemde gebied ingaan en daar een ervaring opdoen", aldus Van Hees. Hiervoor moet, zo stelt Horsch, toegewerkt worden naar een euregionale attitude, die ervoor zorgt dat het net zo normaal wordt om in Aken te studeren als in Eindhoven.

Dit sluit aan bij een pilot van Gilde-opleidingen, waar onder studenten onderzocht is of een opleiding die puur gericht is op werken en leren, in de Euregio gewaardeerd zou worden. Waar studenten in eerder onderzoek vooral negatief waren over stages vlak over de grens in Duitsland en België, bleken de studenten nu met een score van 8.7 heel enthousiast over een dergelijke opleidingsinvulling. "Dat heeft met name te maken met het feit dat ze zelf zien dat het een meerwaarde is en ze zich kunnen onderscheiden", aldus Van den Bosch. Het pleit tevens voor de integratie van activiteiten in de opleiding.

Bovendien zouden zulke onderzoeken onder studenten op grotere schaal langs de grens uitgevoerd kunnen worden. We willen immers dat "(...) jongeren meer contact met hun grensregio hebben. Laten we ze dan zelf ook bevragen. De kans dat ze hele andere zaken noemen dan wij als volwassenen kon wel eens heel groot zijn", aldus Smid.

Gebruikmaken van de urgentie

Tijdens de interviews kon vastgesteld worden dat het al dan niet aanwezig zijn van belemmeringen sterk samenhangt met de gevoelde noodzaak om te internationaliseren. Veel respondenten van scholen haalden een voorbeeld uit de zorg aan. Circa vijf jaar geleden was er een groot tekort aan stageplaatsen aan de Nederlandse kant van de grens en een overschot aan plekken aan de Duitse kant. Destijds was het voor scholen makkelijk om studenten over de grens stage te laten lopen. "Je ziet dat wanneer er een tekort is, de nood hoog wordt", constateert Gehrels en dat je naar aanleiding van zo'n casus urgentie moet creëren, aldus Preuss. Vastgesteld kan worden dat vanuit deze situatie voortgebouwd kan worden: zo waren VOG's noodzakelijk. Organisaties in de regio's kennen dit document inmiddels, doordat organisaties bij elkaar zijn gebracht en systemen zijn verduidelijkt. Meer en meer wordt het document geaccepteerd, legt Wiggers uit.

Voor de toekomst ziet Horsch een grote noodzaak om nu al te investeren in mogelijkheden voor studenten om over de grens te studeren. Demografische ontwikkelingen maken dat er in de toekomst minder mbo-studenten zullen zijn in de regio. Het is de vraag of opleidingen dan nog rendabel zijn en of het niet goedkoper is deze Euregionaal in stand te houden, aldus Horsch. Voor de regio belangrijke opleidingen in de richting van techniek of zorg zouden anders ingericht kunnen worden en er zouden kansen over de grens moeten worden gezocht. Verschillende respondenten benoemen krimp als setting waarbinnen internationaliseringsactiviteiten kunnen of zelfs moeten plaatsvinden. Zoals eerder genoemd in dit rapport kunnen activiteiten worden ingezet om *braindrain* tegen te gaan. Maar ook om binnen de regio gezamenlijk op te trekken met het buurland om uitdagingen, zoals achterstanden tot de arbeidsmarkt of gezondheidsproblemen, op te pakken, zo legt Kloppenburg uit. En ook Wiggers ziet dat gemeenten, ondernemers, het onderwijs en onderzoek samen actief op zoek gaan naar antwoorden op de vraag hoe de regio kan inspelen op de vraag van de markt als gevolg van demografische krimp, zowel aan Nederlandse als aan Duitse kant van de grens.

6.3 Dienstverlening van Nuffic

Nuffic is de organisatie voor internationalisering in het Nederlandse onderwijs. Om mbo-scholen te ondersteunen bij hun internationaliseringsactiviteiten voert Nuffic in opdracht van het ministerie van OCW een programma uit op basis van de volgende programmalijnen:

- Programmalijn 1 – Grensoverschrijdende mobiliteit en internationale samenwerking
Een buitenlandervaring is een krachtig instrument om internationale competenties te ontwikkelen.
- Programmalijn 2 – Internationaliseren in je eigen (school-)omgeving (I@H)
Ook in je eigen klas of regio kun je internationale competenties ontwikkelen.
- Programmalijn 3 – Docenten
Zonder internationaal competente docenten geen internationaal competente studenten.
- Ondersteunende programmalijn – Communicatie, onderzoek, kennisdeling, zoals gebeurt in het tto- of IBPV-netwerk, relatiebeheer

Bepaalde belemmeringen en mogelijke interventies worden vanuit dit programma geadresseerd.

Rol van de docent

Nuffic ondersteunt docenten bij de professionalisering van hun eigen internationale competenties of hun beroepscompetenties door middel van internationalisering. Nuffic ondersteunt docenten ook in het optimaliseren van de leeropbrengsten van internationalisering bij studenten, bijvoorbeeld door het gebruik van het internationaal competentiemodel. Nuffic faciliteert uitwisseling van goede voorbeelden tussen docenten en scholen en ondersteunt bij de verankering van internationalisering in de les en het onderwijs. Deze dienstverlening is generiek en niet specifiek voor de grensregio.

Bovendien ontwikkelt Nuffic tools voor docenten en stagecoördinatoren in het kader van de begeleiding van studenten bij grensoverschrijdende mobiliteit, zoals de [WegWijzer Mobiliteit](#) en [promotietools](#).

Het informeren van studenten

Via WilWeg informeert en enthousiasmeert Nuffic studenten over een studie of stage in het buitenland. Via www.wilweg.nl/mbo en de [WilWegwijzer](#) krijgen studenten allerlei praktische tips. De WilWeg- en buitenlandambassadeurs op de scholen zorgen voor promotie van een buitenlandervaring via peer-to-peer. WilWeg is gericht op een buitenlandverblijf in het algemeen, maar ook voor studie of stage in Duitsland.

Verduurzaming en verankering

Door onze contacten in de verschillende grensregio's kunnen we als linking-pin fungeren. Het blijft Nuffics ambitie om mensen binnen en tussen grensregio's met elkaar te verbinden en vragen te adresseren.

Internationalisation at home

Met internationalisation at home (I@H) ontwikkelen studenten in de eigen regio, in Nederland of net over de grens, internationale competenties. In het kader van deze programmalijn stimuleert Nuffic uitwisseling. Nuffic verzamelt en deelt bovendien goede I@H-voorbeelden en verzorgt trainingen aan docenten en internationaal coördinatoren. Daarnaast geeft Nuffic in samenwerking

met SBB inzicht in stageplekken bij internationaal georiënteerde bedrijven, door deze te labelen. Bovendien helpt Nuffic expertise te ontwikkelen met betrekking tot dit thema.

Taal

Nuffic faciliteert het netwerk tweetalig mbo. Doel van dit netwerk is tweetalig onderwijs toegankelijk maken en kwaliteitsborging. Momenteel is één tweetalig Duitse opleiding lid. Een tweetalige opleiding geeft een sterke basis voor taalbeheersing en internationale oriëntatie.

Om docenten Duits te inspireren om het vak Duits aantrekkelijker te maken organiseert Nuffic inspiratiemiddagen waarbij goede voorbeelden worden gedeeld.

Imago van Duitsland

'Onbekend maakt onbemind'. Uit dit onderzoek blijkt dat studenten niet altijd even enthousiast zijn over Duitsland en dat contact deze houding vaak verandert. Een toegankelijke manier om met elkaar in de contact te komen is via eTwinning, een online platform waarmee een samenwerkingsproject tussen een Nederlandse en Duitse klas opgezet kan worden. Nuffic ondersteunt bij het gebruik van eTwinning.

Mobiliteitscijfers en aanvullend relevant onderzoek

Om inzicht te hebben in de omvang en de bestemming van studentenmobiliteit brengt Nuffic [mobiliteitscijfers](#) inzichtelijk. Hierdoor is het mogelijk de studentenmobiliteit naar Duitsland te volgen. Aanvullend voert Nuffic relevant onderzoek uit op basis van actuele vragen in het veld.

7. Samenvatting en conclusie

Voorliggend rapport probeert, op basis van de resultaten, zoals bovenstaand beschreven, antwoord te geven op de volgende twee vragen: (i) wat is de meerwaarde van internationalisering bij mbo-scholen in de grensregio en (ii) hoe kunnen we ervoor zorgen dat meer Nederlandse studenten in Duitsland studeren en andersom?

7.1 De meerwaarde van internationalisering

In het kader van deze vragen is meerwaarde ondervangen met de vraag: waarom doet een school aan internationalisering, wat levert dit op? Dit soort vragen is zowel gesteld door middel van een enquête onder mbo-scholen als tijdens interviews met mbo-scholen, Euregio's en bedrijven.

In de grensregio wordt een breed palet aan internationaliseringsactiviteiten aangeboden. Naast de bekende internationaliseringsactiviteiten, zoals stagelopen in het buitenland, wordt in het kader van verschillende INTERREG-projecten ook intensief ingezet op kortdurende activiteiten, zoals beroepenwedstrijden, bedrijfsbezoeken of korte uitwisselingen.

De meerwaarde van internationalisering kan opgedeeld worden in meerwaarde voor de student, voor de regio en voor de school. Door internationaliseringsactiviteiten ontwikkelt de student internationale competenties, zoals taalkennis van het Duits, een open of positieve houding ten aanzien van Duitsland, kennis van de beroepsuitoefening in Duitsland en meer generieke competenties zoals flexibiliteit, open-minded zijn en nieuwsgierigheid. Dit is belangrijk omdat, zo bleek uit de gesprekken, mbo-studenten vaak na hun afstuderen in de eigen regio blijven. Voor studenten in de grensregio betekent dit dat de kans heel groot is dat ze met het buurland in aanraking komen. Specifieke competenties, zoals (taal)kennis en een bepaalde houding geven studenten handvatten om zich in deze internationaal georiënteerde regio en arbeidsmarkt te kunnen bewegen, en verbreden daarmee het werkgebied van studenten in Nederland en in Duitsland.

Door deelname aan internationaliseringsactiviteiten kan de grensregio sterker en aantrekkelijker worden voor de student, omdat hij of zij op deze manier actief kennismaakt met de regio en daarmee inzicht krijgt in grensoverschrijdende kansen en mogelijkheden. De student wordt voorbereid op wonen, werken en leven in een regio, die in de grensregio uit twee landen kan bestaan. Door het vormgeven van een ervaring in Duitsland of met Duitsers kan de student nadenken over zijn of haar plaats in deze regio en kunnen specifieke belemmeringen die maken dat studenten niet in het buitenland kunnen of willen werken, op individueel niveau opgeheven worden. Immers, voor een student die tijdens zijn of haar studie Duitse taalvaardigheid en kennis over de cultuur in het buurland opdoet, gelden deze twee belemmeringen niet meer als reden om niet in het buurland te werken. Bovendien sluiten specifieke competenties, gericht op kennis over het vak in het buurland bijvoorbeeld, aan op de behoefte van de regionale arbeidsmarkt.

Daarnaast bestaan er mogelijkheden om internationaliseringsactiviteiten bij te laten dragen aan de doelen van het strategische schoolbeleid, zoals inclusie, onderwijsvernieuwing of nieuwe visie op lesgeven.

Bovendien kon op basis van de interviews worden vastgesteld dat iedere school internationalisering heeft geborgd in het schoolbeleid en dat respondenten langs de grens hier actief op inzetten in de vorm van onder meer uitwisselingen, stageplekken in het buitenland of Duits aanbieden als keuzedeel. Het feit dat internationalisering in het beleidsplan staat, is echter

geen reden om te internationaliseren, maar kan worden gezien als randvoorwaarde om mogelijkheden te scheppen in termen van budget, ruimte en tijd.

7.2 Belemmeringen en interventies

Er zijn door de respondenten verschillende belemmeringen voor internationaliseringsactiviteiten in het algemeen en mobiliteit in het bijzonder benoemd: het taalniveau, het imago van Duitsland, praktische bezwaren zoals OV-verbindingen en het feit dat studenten sociale contacten in Nederland niet willen achterlaten (dit geldt alleen bij een verblijf in Duitsland), het feit dat studenten niet altijd bekend zijn met de mogelijkheden, verwachtingen van bedrijven en studenten die niet overeenkomen, de grote verschillen in onderwijssystemen en de erkenning van leerresultaten. Opvallend hierbij is dat een aantal belemmeringen, zoals het taalniveau of het imago van Duitsland, tegelijkertijd ook als opbrengst van internationaliseringsactiviteiten over de grens is genoemd.

Zoals vastgesteld zijn deze belemmeringen over het algemeen niet nieuw en zijn ze ook in eerdere rapporten benoemd. Desalniettemin laten de gesprekken met stakeholders uit het onderwijsveld in de grensregio zien dat de uitdagingen nog steeds relevant zijn en breed gedragen worden. Goede informatievoorziening en zaken als kennis van buurtaal- en cultuur, erkenning van leeropbrengsten en bereikbaarheid blijven van wezenlijk belang en worden als belemmering genoemd.

Maar hoe kunnen deze belemmeringen weggenomen worden? De respondenten gaven verschillende mogelijkheden aan, waarop in de nabije toekomst ingezet zou kunnen of moeten worden. Ten eerste wordt een belangrijke rol van de docent onderkend, deze moet de meerwaarde van internationaliseringsactiviteiten inzien, willen zulke projecten slagen. Verlaat een enthousiaste docent de school, dan moet daarmee niet alle kennis verloren gaan. Daarop aansluitend moet er actief op worden ingezet dat studenten de meerwaarde van activiteiten inzien. Een andere praktische oplossing zou kunnen zijn ervoor te zorgen dat middelen van Erasmus+ kunnen worden ingezet voor grensoverschrijdende reiskosten die door studenten worden gemaakt.

Tot slot is het van noodzakelijk belang dat activiteiten langs de grens met Duitsland een duurzaam karakter krijgen. Op dit moment vinden er veel verschillende soorten activiteiten in het kader van verschillende projecten in de Euregio's plaats. Euregio's kunnen inzetten op samenwerking tussen Euregio's en eenheid langs de gehele grens, zoals bij de grensinfopunten, die door respondenten als goed voorbeeld worden aangehaald. Een coördinatiepunt, zoals de grensinfopunten, zou tevens voorzien in de behoefte aan informatievoorziening van de student. Duurzaam beleid van scholen én regio's ten aanzien van activiteiten en projecten is noodzakelijk.

Voor wat betreft het faciliteren van stageplaatsen en -mogelijkheden zou het opzetten en intensiveren van samenwerking met IHK's of *Handwerkskammer* langs de grens het aanbieden van grensoverschrijdende stageplaatsen wellicht eenvoudiger maken. Op deze manier zouden Nederlandse en Duitse studenten organisaties als SBB en IHK's wellicht makkelijker via de andere organisatie kunnen vinden, zoals ervaren wordt bij de samenwerking van SBB met Syntra Vlaanderen.

Nuffic als organisatie voor internationalisering in het Nederlandse onderwijs ondersteunt de grensregio onder meer door relevante instrumenten en passende dienstverlening aan te bieden om meerwaarde in de regio te vergroten en belemmeringen te beperken.

7.3 Differentiatie en maatwerk

Tot slot kan worden vastgesteld dat de individuele context van de student binnen de school of later binnen zijn of haar werkveld voor een belangrijk deel bepaalt welke competenties de student nodig heeft. Om deze reden is het van belang dat internationaliseringsactiviteiten worden ontwikkeld op basis van en aansluiten bij het beoogde doel. Zo bleek uit de gesprekken met bedrijven dat bijvoorbeeld taalkennis binnen een bedrijf met banden met Duitsland niet voor iedereen van noodzakelijk belang is en dat kennis over de uitoefening van het vak of kennis van specifieke technieken wellicht beter passen. Differentiatie en maatwerk zijn van belang.

8. Vervolgonderzoek

Docenten

De respondenten die in het kader van voorliggend rapport zijn bevestigd, zijn voor een groot deel medewerkers van scholen en Euregio's geweest, die vanuit enthousiasme en het zien van meerwaarde internationalisering vormgeven. Docenten die niet op regelmatige basis direct met internationaliseringsactiviteiten in aanraking komen, zijn niet bevestigd. Uit de gesprekken bleek echter dat deze groep een belangrijke spil is. In vervolgonderzoek zou deze groep op grote schaal meegenomen kunnen worden. Aansluitend zijn op basis van de uitkomsten uit de vragenlijst en interviews verschillende redenen om te internationaliseren en opbrengsten geformuleerd. Empirisch vervolgonderzoek zou kunnen uitwijzen hoe competentieontwikkeling vorm krijgt bij studenten.

Bedrijven

Daarnaast is een klein aantal bedrijven langs de Duitse en Belgische grens bevestigd. Door de spreiding en het kleine aantal kan geen sluitend beeld gegeven worden over de meerwaarde van internationalisering die bedrijven langs de grens met Duitsland zien. Desalniettemin is een eerste beeld gevormd van behoeftes binnen bedrijven als het gaat om internationale competenties van toekomstige werknemers. Hierbij kon worden vastgesteld dat tussen sectoren en binnen een bedrijf verschillen bestaan in benodigde competenties. Tijdens de gesprekken met bedrijven kon tevens vastgesteld worden dat voor een deel een ander vocabulaire gehanteerd wordt als het gaat om internationale competenties dan in scholen en bij de Euregio's. In vervolgonderzoek zouden meer bedrijven met een betere spreiding langs de grens bevestigd moeten worden en zou nog meer kunnen worden ingezoomd op de behoeftes.

Gemeenten en provincies

Gemeenten en provincies zijn verschillende keren benoemd als belangrijke stakeholders als het gaat om grensoverschrijdende studentenmobiliteit in de euregio. Zij zijn echter niet bevestigd voor dit onderzoek. Om een duurzaam beleid ten aanzien van activiteiten te kunnen inrichten, dat over euregio-grenzen heengaat, moeten deze stakeholders er nauw bij betrokken worden en zouden zij meegenomen moeten worden in vervolgonderzoek. Alle stakeholders moeten immers enthousiast zijn over deze activiteiten en er de meerwaarde van inzien.

Studenten

Tot slot – maar daarom zeker niet minder belangrijk – lijkt behoefteonderzoek onder studenten van bijzonder groot belang. Eerste uitkomsten uit een intern onderzoek binnen Gilde-opleidingen gaven inzicht in hoeverre internationaliseringsactiviteiten in de regio aansluiten op de wens van de student. Een dergelijk onderzoek zou langs de grens uitgevoerd moeten worden om enerzijds te kunnen onderzoeken waar de behoefte ligt van de student ten aanzien van onderwijs in de euregio en anderzijds om te kunnen vaststellen op welke manieren activiteiten bijdragen aan de ontwikkeling van de student in zijn of haar eigen regio.

Literatuur

Actieteam Grensoverschrijdende Economie en Arbeid (2017). Grenzen slechten, regio's verbinden, mensen bewegen. Verkregen via:

https://vng.nl/sites/default/files/nieuws_attachments/2018/rapport-grenzen-slechten-regio-s-verbinden-mensen-bewegen.pdf

Arbeidsmarkt Noord. Over Arbeidsmarkt Noord. Verkregen via: <https://www.arbeidsmarkt-noord.eu/over-amn/>

CBS (2020). Internationaliseringsmonitor Duitsland 2020-I. Verkregen via: <https://longreads.cbs.nl/im2020-1/>

Centraal Planbureau (2016). De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen. Verkregen via: https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-23nov2016-De-arbeidsmarkt-aan-de-grens-met-en-zonder-grensbelemmeringen_0.pdf

DNHK (2020). Coronacrisis zorgt voor een daling van de Duits-Nederlandse handel. Verkregen via: <https://www.dnhk.org/nl/newsroom/news/news-details/corona-krise-laesst-deutsch-niederlaendischen-handel-sinken>

Duitslandweb (2014). Duaal beroepsonderwijs populair in Duitsland. Hoe Duitsland zijn beroepsonderwijs organiseert. Verkregen via: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/3057/duaal-beroepsonderwijs-populair-in-duitsland>

Erasmus+ (2018). Participant reports studentenmobiliteit. Verkregen via: <https://www.erasmusplus.nl/projectuitvoering/middelbaar-beroepsonderwijs/hulpmiddelen/participant-reports/participant-report-studentenmobiliteit-mbo>

Eems Dollars Regio (2020). Interne cijfers Arbeidsmarkt Noord.

Euregio Rijn-Maas-Noord. Euregio-Xperience. Achtergrond en mogelijkheden. Verkregen via: <https://euregio-rmn.de/achtergrond-en-mogelijkheden/>

Euregio Rijn-Maas-Noord (2020). Interne cijfers euregio-Xperience.

Graafschap college (2020). Interne cijfers Leren zonder grenzen.

Grensinfopunt (2019). 'Gemeenten in grensregio's worden aantrekkelijker bij minder grensbarrières'. Verkregen via: <https://grenzinfo.eu/erw/nl/gemeenten-in-grensregios-worden-aantrekkelijker-bij-minder-grensbarrieres/>

Interreg Euregio Maas-Rijn. EUR.Friends. Verkregen via: <https://www.interregemr.eu/projecten/eur-friends>

I&O Research (2019). Blik over de grens. Peiling over 'grensverkeer' met Duitsland vanuit de Nederlandse EUREGIO-gemeenten. Verkregen via: <https://www.ioresearch.nl/wp-content/uploads/2019/10/Rapportage-Peiling-Grensverkeer.pdf>

Ler(n)ende Euregio (2019). Het netwerk Ler(n)ende Euregio. Verkregen via: <https://lerende-euregio.com/het-netwerk-lerende-euregio/>

Ler(n)ende Euregio (2019a). Over Taal Verbindt. Euregionale competenties. Verkregen via: <https://taal-verbindt.com/over-taal-verbindt/>

Messelink, A. (2019). Internationale competenties. Een model over de leeropbrengsten van internationalisering. Verkregen via:

<https://www.nuffic.nl/onderwerpen/wereldburgerschap/internationale-competenties>

Messelink, A., Steehouder, L. & Huberts, D. (2019). Internationalisering in beeld 2018. Feiten en cijfers uit het onderwijs. Verkregen via: <https://www.nuffic.nl/publicaties/internationalisering-beeld-2018/>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2018). Indeling krimp- en anticipeerregio's. Verkregen via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bevolkingsdaling/krimpgebieden-en-anticipeergebieden>

Provincie de Liege (2020). Interne cijfers EUR.friends.

Provincie Limburg (2016). Actieplan Grensoverschrijdend Leren en Werken. Verkregen via:

<https://www.limburg.nl/onderwerpen/arbeidsmarkt/grensoverschrijdend/>

ROC Nijmegen (2020). Interne cijfers Taal Verbindt.

Rosier, A., Messelink, A. & Steehouder, L. (2020). Begeleiders aan het woord. De relatie tussen internationaliseringsactiviteiten en internationale competenties. Verkregen via:

<https://www.nuffic.nl/publicaties/begeleiders-aan-het-woord>

SBB (2019). Dashboard keuzedelen. Verkregen via: <https://www.s-bb.nl/onderwijs/kwalificeren-en-examineren/keuzedelen/monitor-keuzedelen>

Steehouder, L. (2020). Internationale mobiliteit in het Nederlandse mbo. Verkregen via:

<https://www.nuffic.nl/publicaties/internationale-mobiliteit-het-nederlandse-mbo/>

Teerling, L. (2019). Erkenning en acceptatie van diploma's in het beroepsonderwijs. Verkregen via:

<http://duitsmbo.nl/publicaties/>

Bijlage

Vragenlijst

Interviewvragen docenten/coördinatoren internationalisering

Internationalisering algemeen

- Wat verstaat jullie organisatie onder internationalisering?
- Waarom wordt er ruimte/middelen/energie gestoken in internationalisering?
- Wat is de meerwaarde van internationalisering?
- Waarin zien jullie een noodzaak?
- Wat zijn de internationaliseringsactiviteiten binnen jullie schoolorganisatie?
- Welke kansen/mogelijkheden zien jullie in het kader van internationalisering?

Mobiliteit Duitsland

- Hoe belangrijk is Duitsland als een samenwerkingsland voor jullie?
 - Waarom wel/niet populair?
 - Ook inkomende mobiliteit?
- Wat zijn mogelijke belemmeringen die nu spelen waarom Nederlandse studenten er soms niet voor kiezen om in Duitsland te studeren/stage te lopen?
 - Waarom is dit een belemmering?
 - Hoe kan deze belemmering weggenomen worden?
 - [Hoe zit dit met de erkenning van leerresultaten/taalvaardigheden?]
- Er bestaat een wens om inkomende en uitgaande mobiliteit van/naar Duitsland te beïnvloeden: hoe zien jullie dit?
 - Waar liggen kansen? Hoe kunnen we meer Duitse mbo-studenten stimuleren om te studeren in Nederland en andersom

Interviewvragen bedrijven grensregio

- Op welke manier beïnvloedt de Euregio jullie organisatie?
- Aan welke kennis, houding, vaardigheden (→ specificeren samenwerking met buitenland) zouden schoolinstellingen aandacht moeten schenken in de grensregio? Waar ligt de behoefte? Wat heeft de toekomstige werknemer nodig?
- We zien dat relatief weinig studenten in Duitsland een internationale ervaring opgedaan hebben. In hoeverre zou jullie bedrijf hiervan profiteren?
- Uit cijfers bleek niet dat de internationaal georiënteerde arbeidsmarkt in de grensregio en studenten die na afstuderen over de grens gaan werken, relatief belangrijker was in de grensregio dan in de rest van Nederland, hoe zien jullie dat?

Interviewvragen Euregio's

- Zijn jullie actief bezig met onderwijs binnen de Euregio, waar zien jullie raakvlakken?
- Hoe wordt er samengewerkt met het mbo?
- Wat zijn belemmeringen voor studenten om in buitenland te studeren?
- Aan welke kennis, houding, vaardigheden (→ specificeren samenwerking met buitenland) zouden schoolinstellingen aandacht moeten schenken in de grensregio? Waar ligt de behoefte? Wat heeft de toekomstige werknemer nodig?

Colofon

Teksten

Jette Thönissen

Anne Rosier

Laurens Steehouder

Redactie

Metamorfose Vertalingen

Ga naar www.nuffic.nl/ccl voor meer informatie over het hergebruik van deze publicatie.

Nuffic Kortenaerkade 11 2518 AX Den Haag
Postbus 29777 2502 LT Den Haag
T 070 4260 260 www.nuffic.nl